

^ De alomtegenwoordige Hendrik Heyman, voorzitter van het ACV tot aan de verkiezingen van 16 november 1919, daarna volksvertegenwoordiger voor Sint-Niklaas, is de voorman van het opkomende ACW. [KADOC kfa019723]

BIJDRAGE

EMMANUEL GERARD

VLAAMSE BEWEGING

EN CHRISTENDEMOCRATIE.

AANTREKKING EN AFSTOTING, 1918-1920

In het werk van de onlangs overleden Lode Wils neemt de katholieke Vlaamse politicus Frans Van Cauwelaert, zoals bekend, een prominente plaats in. Dat is ook het geval voor de relatie tussen Vlaamse beweging en christendemocratie, waarvan Van Cauwelaert in zekere zin de personificatie is. Terwijl de voorstelling van Van Cauwelaert, van wie de loopbaan zich bijna uitsluitend in de 20ste eeuw situeert, op ruime instemming kon rekenen, was dat minder het geval voor de door mijn promotor herhaaldelijk onderstreepte 'verstrengeling' tussen christendemocratie en Vlaamse beweging, waarvan de vroege manifestatie zou teruggaan tot 1890.¹ De absolute wijze waarop Wils die laatste these presenteerde, lokte meer dan eens controversen en polemiek uit, al hadden die dan vooral betrekking op de periode voor 1914. Geleidelijk nochtans versoepelde Wils zijn opvatting. "De verstrengeling van de katholieke Vlaamse beweging met de katholieke sociale werken tot een flamingantische christendemocratie vroeg tijd", schreef hij in 2001. "Ze werd voltooid toen de Eerste Wereldoorlog zowel de Vlaamse beweging als de christelijke arbeiders- en boerenbewegingen geradicaliseerd had."² Harry Van Velthoven, die in het debat regelmatig de handschoenen opnam, kon daaruit in 2007 besluiten dat Wils soms de indruk geeft "dat hij de relatie tussen katholiek flamingantisme en christendemocratie

1 Die stelling is aanwezig in veel van Wils' publicaties. Zie in het bijzonder: L. Wils, *De historische verstrengeling tussen de christelijke arbeidersbeweging en de Vlaamse beweging*, in: E. Gerard & J. Mampuy (red.), *Voor Kerk en werk. Opstellen over de geschiedenis van de christelijke arbeidersbeweging 1886-1986*, Leuven, 1986, pp. 15-40. Opgenomen in L. Wils, *Vlaanderen, België, Groot-Nederland. Mythe en geschiedenis. Historische opstellen, gebundeld en aangeboden aan de schrijver bij het bereiken van zijn emeritaat als hoogleraar aan de KU Leuven*, Leuven, 1994, pp. 241-257.

2 L. Wils, *De stand van het onderzoek naar de Vlaamse beweging*, in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, 2001, pp. 1283-1299 (citaat p. 1294).

nu ook meer als een proces begint te zien dan wel als een sinds 1890 vaststaande realiteit".³ Dat was ook de aangepaste visie die tot uiting kwam in Wils' monumentale biografie van Van Cauwelaert: "De oorlog versterkte dus de verstrengeling van de Vlaamse beweging met de christelijke sociale organisaties, een verstrengeling die al aan de gang was sinds het ontstaan van deze laatste in de jaren 1890".⁴

In deze bijdrage analyseren we een belangrijk scharniermoment in dat proces, namelijk de jaren onmiddellijk volgend op de Eerste Wereldoorlog, een korte periode waarin de toenadering tussen katholieke flaminganten en christendemocraten zeer sterk en uitgesproken was, maar ook dan haar limieten kende. We zullen aantonen hoe de vorming van een Vlaamsgezinde én christendemocratische partij in Vlaanderen schipbreuk leed op de eigen missie en machtsaanspraak van de christendemocratische organisaties. Ik vervul daarmee een belofte die ik ooit deed, toen ik mijn proefschrift, zoals promotor Wils dat graag zag, persklaar moest maken en dus in volume beperken. De truc bestond erin artikelen voor de toekomst aan te kondigen, beloftes die evenwel niet altijd (op tijd) werden ingelost.⁵

Bij het begin past een waarschuwing. In zijn publicaties heeft Wils het nu eens over de christelijke arbeidersbeweging, dan weer over de katholieke sociale werken (christelijke sociale organisaties) en nog elders over de christendemocratie, waarbij die laatste term zowel de eerste als de tweede kan aanduiden. Dat heeft te maken met het rekbare karakter van de uitdrukking christendemocratie, die zowel voor als na de Eerste Wereldoorlog een enge en brede betekenis bezat. De term christendemocraat werd vanaf 1891 gebruikt om de katholieke sociale beweging aan te duiden die in het spoor van de pauselijke encycliek *Rerum Novarum* sociale én politieke hervormingen nastreefde. Dat was in oorsprong geen zuivere arbeidersbeweging, maar een bredere volksgezinde beweging die zich zowel op arbeiders, boeren als kleine burgers richtte. Omdat de term door de daensisten werd gekaapt, werd hij in katholieke kring voor

3 Zie in dat verband H. Van Velthoven, *De historiografie over de Vlaamse beweging: ideeëngeschiedenis, machtsstrijd, natievorming*, in: G. Vanthemsche e.a. (red.), *De tuin van heden. Dertig jaar wetenschappelijk onderzoek over de hedendaagse Belgische samenleving. Een bundel studies aangeboden aan professor Els Witte naar aanleiding van haar emeritaat*, Brussel, 2007, pp. 233-263, in het bijzonder p. 234-239. H. Van Velthoven, *Scheurmakers & carrièristen. De opstand van christendemocraten en katholieke flaminganten 1890-1914*, Kalmthout, 2015.

4 L. Wils, *Frans Van Cauwelaert. Politieke biografie*, Antwerpen, 2017, p. 392.

5 Lode Wils gaat in *Honderd jaar Vlaamse beweging*, deel II, Leuven, 1985, pp. 114-117, en in *Frans Van Cauwelaert. Politieke biografie [...]*, pp. 399-410, slechts kort in op de hier besproken thematiek, de kwestie van *De Volksmacht* raakt hij niet aan. We maken voor deze bijdrage uitvoerig gebruik van het Archief van Frans Van Cauwelaert, bewaard in het Letterenhuis te Antwerpen, dat we verder afkortten als AFVC. Frans Van Cauwelaert als correspondent korten we af als FVC. We halen verder heel wat relevante informatie uit de dag-aan dag-lectuur van het dagblad *De Standaard* en van de weinig gekende krant *Le Démocrate*, orgaan van de christelijke arbeidersbeweging. Een deel van dat onderzoek vond al zijn neerslag in mijn licentiaatsverhandeling aan de KU Leuven, *De structuur van de katholieke partij, bijzonder in het Vlaamse land*, 1976 (pp. 72-77 over *De Volksmacht*, pp. 158-164 over de Kameragroepen, pp. 179-190 over de rol van de Katholieke Vlaamse Verbonden).

de Eerste Wereldoorlog steeds minder gebruikt, temeer omdat de encycliek *Graves de Communi Re* uit 1901 de uitdrukking christendemocratie een louter sociale betekenis had gegeven. In de context van versnelde democratisering na de oorlog verdween aan katholieke zijde elk voorbehoud en werd het label christendemocratie zonder schroom gehanteerd, al dekte de term niet steeds dezelfde lading, zoals hierna zal blijken.

Ruw geschetst speelde zich in de jaren na de Eerste Wereldoorlog aan katholieke zijde het volgende scenario af. De Belgische Volksbond, die sinds 1891 het nationale platform van de christendemocratie was geweest, probeerde zich te herpakken, maar vond geen tweede adem. Hij werd het slachtoffer van zijn paternalistisch imago dat onder het langdurige voorzitterschap van de Gentse aristocraat Arthur Verhaegen, overleden in 1917, zo overheersend was geworden.⁶ Zijn opvolger, advocaat Alfons Verwilghen, hoofdman van het Gildenhuis van Sint-Niklaas, was een generaal zonder troepen. De Volksbond werd overvleugeld en weggeduwd door een jonge generatie, die in de christelijke vakbeweging was gevormd en nu via nieuwe werkliedenbonden politieke zeggenschap opeiste in de katholieke partij. Haar woordvoerder was Hendrik Heyman, ACV-voorzitter tot aan zijn verkiezing tot volksvertegenwoordiger op 16 november 1919. De fronde van de Vlaamse syndicale propagandisten stond niet los van de dynamiek van de Vlaamse beweging na de oorlog, ja, ze was er feitelijk een onderdeel van. De Katholieke Vlaamse Verbonden, die door Frans Van Cauwelaert, boegbeeld van de katholieke Vlaamse beweging, werden gepromoot voor de verdediging van het Vlaamse minimumprogramma, vonden ruime steun bij de katholieke sociale organisaties; omgekeerd steunden ze de eis van arbeiders, boeren en middenstanders voor eigen kandidaten. Samen bekampten ze de oude elitaire en nog sterk Franstalige Associaties, die met moeite standhielden. Niet de Belgische Volksbond, maar de Katholieke Vlaamse Landsbond werd daardoor de tegenspeler van de Federatie van Katholieke Kringen, waar de bejaarde maar nog steeds vinnige minister van staat Charles Woeste in januari 1919 als voorzitter was opgevolgd door de Antwerpse oud-minister Paul Segers.⁷ De aftakeling van de Belgische Volksbond, en de lokale interactie tussen Vlaamse en sociale beweging maakten na de verkiezingen van 16 november 1919 nieuwe politieke configuraties mogelijk.⁸ Frans Van Cauwelaert zag daarin een *window of opportunity* voor zijn Landsbond.

In wat volgt bespreken we twee belangrijke episodes, die het proces van aantrekking en afstoting tussen Vlaamse en sociale beweging aan katholieke zijde in de periode 1918-1920 verduidelijken. De eerste episode, onmiddellijk na de wapenstilstand, betreft een poging tot samenwerking tussen Van Cauwelaert en de christelijke arbeidersbeweging voor de uitgave van een volksdagblad. De tweede episode, na de verkiezingen van 16 november 1919, handelt over de poging van Van Cauwelaert om zijn Landsbond

6 J. De Maeyer, *De rode baron. Arthur Verhaegen 1847-1917*, Leuven, 1994, pp. 505-543.

7 De officiële benaming na de Eerste Wereldoorlog luidde: *Fédération des Associations et Cercles Catholiques – Verbond der Katholieke Verenigingen en Kringen*.

8 E. Gerard, *De katholieke partij in crisis. Partijpolitiek leven in België (1918-1940)*, Leuven, 1985.

uit te bouwen tot het leidend organisme van de katholieke partij in Vlaanderen. Maar eerst brengen we enkele ontwikkelingen voor 1918 in herinnering.

1. VOOR 1918

De doorbraak van de katholieke flaminganten en de christendemocraten na de wapenstilstand van 11 november 1918 kwam niet uit de lucht vallen. In de tien jaar die aan de Eerste Wereldoorlog voorafging was de conservatieve status quo in de katholieke partij al sterk onder druk gekomen, zowel in het parlement als daarbuiten. In 1907 waren de christendemocraten, strekking Belgische Volksbond, er eindelijk in geslaagd ministerportefeuilles te veroveren in een katholieke regering, waarvan de parlementaire meerderheid sinds de toepassing van de evenredige vertegenwoordiging in 1900 steeds krapper was geworden. Bovendien liet een nieuwe Vlaamsgezinde generatie zich opmerken met de jonge Frans Van Cauwelaert als inspirerende leider. Een gemoderniseerde Katholieke Vlaamse Landsbond (1907) kreeg meer slagkracht en na de verkiezing van Van Cauwelaert tot Antwerps volksvertegenwoordiger (1910) vormden katholieke flaminganten een weliswaar kortstondige Katholieke Vlaamse Kamergroep (1912).⁹

Buiten het parlement was er aan de vooravond van de Eerste Wereldoorlog in Vlaanderen ook een toenemende interactie tussen beide bewegingen en dat was in grote mate te danken aan de impact van de katholieke Vlaamse studentenbeweging. In die beweging ging onder invloed van Frans Van Cauwelaert een grotere aandacht naar 'volksontwikkeling', drankbestrijding en aanverwante sociale thema's en dat legde een brug naar de christelijke sociale beweging. In het jonge Algemeen Katholiek Vlaams Studentenverbond (AKVS) was sprake van een 'nieuwe richting'; op de eerste 'sociale zitdag' te Lokeren, Pasen 1909, werd de band beklemtoond tussen Vlaamse en sociale actie.¹⁰ In de christelijke sociale beweging was er een groeiende contestatie van het oude paternalisme. In Vlaanderen werd de dynamiek niet langer bepaald door de Belgische Volksbond en zijn Fransgezinde voorzitter, de Gentse politicus Arthur Verhaegen. Met de beginnende vakbeweging waaide een nieuwe wind door de christendemocratische rangen. Stilaan liet zich ook de invloed gelden van jonge priester-directeurs van sociale werken, leeftijdsgenoten van Cauwelaert, gevormd in de Vlaamse studentenbeweging en voor wie volksontwikkeling - in een Vlaams perspectief - eveneens een belangrijke waarde had. Onder hen figuren zoals Achiel Logghe in Brugge, Honoré Maes in Kortrijk, Pieter-Jan Broekx in Limburg, Floris Prims in Antwerpen, Valerius Claes in Leuven, allen geboren tussen 1878 en 1884.¹¹ Aan het hoofd van de

— 9 Uitvoerig over deze ontwikkeling: H. Van Velthoven, *Scheurmakers [...]*, delen 4 en 5.

10 M. Cordemans, *Edmond Rubbens. Een levensverhaal met een bloemlezing uit zijn werken*, Gent, 1965, pp. 24-25; L. Vos & L. Gevers, *Dat volk moet herleven. Het studententijdschrift De Vlaamsche Vlagge 1875-1933*, Leuven, 1976, p. 134 en volgende.

11 A. Osaer, *Kanunnik Achiel Logghe en de arbeidersbeweging in West-Vlaanderen*, in:

prille christelijke vakbeweging, waarvan het zwaartepunt in Vlaanderen lag, kwamen een aantal leiders die overtuigd Vlaamsgezind waren. Hendrik Heyman, als onderwijzer gevormd in de bisschoppelijke normaalschool van Sint-Niklaas, was daar het schoolvoorbeeld van. Hij was een naaste medewerker van de dominicaan Georges Rutten, de gangmaker van de christelijke vakbeweging, en werd in 1914 voorzitter van het jonge Algemeen Christen Vakverbond (ACV). Ook hij beklemtoonde regelmatig de band tussen Vlaamse en sociale beweging. In datzelfde jaar vierde het Algemeen Secretariaat van Rutten zijn tiende verjaardag met Van Cauwelaert als feestredenaar.¹²

De band tussen Van Cauwelaert en de christelijke vakbeweging werd aangehaald tijdens de Eerste Wereldoorlog. Heyman, die als brancardier was gemobiliseerd, werd begin 1917 na tussenkomst van pater Rutten gedetacheerd naar het kabinet van minister Prosper Poulet in Le Havre. Dat moest hem toelaten de christelijke syndicale werking onder de vluchtelingen in Nederland, Frankrijk en Engeland te coördineren. In Nederland kon hij daarvoor rekenen op de steun van Van Cauwelaert.¹³ Omgekeerd, ging het ACV-secretariaat in Le Havre zich mengen in de groeiende controverse rond de Vlaamse kwestie. In februari-maart 1918 sprak Heyman zich tweemaal publiek uit voor de onmiddellijke oprichting van een Vlaamse officiersschool, proeven met Vlaamse eenheden en een officiële commissie die zou onderzoeken hoe de culturele eigenheid van Vlaanderen zou worden erkend in onderwijs, bestuur, leger en gerecht. Dat leidde tot een incident met minister Jules Renkin, voor de oorlog een boegbeeld van de christendemocratie in Brussel, maar sinds het uitbreken van de oorlog geëvolueerd naar een vorm van Belgisch nationalisme. Medewerkers van de minister, advocaten actief in de Brusselse sociale werken, en eveneens verblijvend in Le Havre, eisten Heymans ontslag als ACV-voorzitter. Heyman zwichtte niet voor die intimidatie en ging verder op de ingeslagen weg. In juni 1918 schaarde het ACV in ballingschap zich op een congres in Le Havre, in aanwezigheid van Van Cauwelaert, achter het programma van diens Vlaams-Belgisch verbond: een eentalig Vlaanderen.¹⁴

E. Gerard (red.), *De kracht van een overtuiging. 60 jaar ACW. 1921-1981*, Zele, 1981, pp. 115-145; R. Vanlandschoot, Betekenis van Honoré Maes voor de Vlaamse studentenbeweging en de sociale beweging in West-Vlaanderen, in: *Halletorentje*, jg. 18, juli 1971, nr. 2, pp. 85-91; L. Vints, P.J. Broeckx en de christelijke arbeidersbeweging in Limburg, 1881-1968, Leuven, 1989; Ch. Van Damme, *Kan. Floris Prims, geschiedschrijver voor stad, volk en geloof. Biografie van een sociaal-religieus geëngageerd historicus*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Antwerpen, 2008; G. Tirelire, *Recht door. Valeer Claes 1884-1958*, Antwerpen, 2000.

¹² Meer voorbeelden van deze 'Vlaamse sfeer' in E. Gerard, *Christelijke arbeidersbeweging*, in: DEVB *De Digitale Encyclopedie van de Vlaamse beweging* (2023).

¹³ In het hoofdstuk over de Vlaamse beweging in zijn boek *La Belgique sociale. Son passé, son avenir et celui des pays alliés*, Paris, 1916, schrijft Heyman over Frans Van Cauwelaert (p. 162): "Rarement nous avons lu un ensemble d'articles si convaincants, si pleins de bon sens, si remarquablement inspirés, que ceux écrits par cet homme exceptionnel, par ce cœur d'or, par ce futur homme d'Etat, dont l'avenir nous démontrera la valeur sublime!"

¹⁴ In april 1918 werd Van Cauwelaert door regeringsleider Charles de Broqueville belast met een missie naar Zwitserland om er de taaltoestanden te bestuderen. Heyman zou hem vergezellen als secretaris. De missie werd door het verzet van minister Paul Hymans afgelast. L. Wils, *Frans Van*

- ^ Viering van de tiende verjaardag van het Algemeen Secretariaat der Christelijke Beroepsverenigingen, Gent, 12 juli 1914. Centraal zit Hendrik Heyman, voorzitter van het ACV, rechts geflankeerd door kardinaal Mercier en pater Rutten; achter hem feestredenaar Frans Van Cauwelaert. [KADOC kfcoooo87]

2. DE VOLKSMACHT OF HET VERHAAL VAN EEN MISLUKTE SAMENWERKING¹⁵

Heyman beschikte in Le Havre over een ruime autonomie en schuwde het politieke debat niet, maar eens terug in België moest hij rekening houden met andere elementen. De centrale figuur in de christelijke arbeidersbeweging onmiddellijk na de oorlog was pater Rutten, een man met groot prestige, die eind 1916 zelfs genoemd was als mogelijke bisschop van Gent.¹⁶ Hij had het vertrouwen van kardinaal Mercier, die hem in april 1915 als fondsenwerver naar de VSA en Canada had gestuurd en hem na zijn terugkeer in België, december 1916, had aangesteld tot algemeen directeur van sociale werken. Rutten had voor de oorlog begrip getoond voor de Vlaamse kwestie, maar zich in Montréal, New York en Londen vooral als een Belgisch patriot gemanifesteerd.¹⁷ Tijdens zijn verblijf in Engeland was hij in conflict gekomen met priester Floris Prims, zijn vooroorlogse medewerker, die in Londen redacteur van het Vlaamsgezinde weekblad *De Stem uit België* was. Prims was niet categoriek genoeg in zijn veroordeling van de door de Duitse bezetter vernederlandste Gentse universiteit, vond Rutten.¹⁸ Zelf gaf hij te verstaan dat hij een Vlaamse universiteit in Gent na de oorlog weliswaar een legitieme vraag vond, maar de afschaffing van de Franstalige universiteit in dezelfde stad nefast voor de Belgische eenheid. In een uitvoerige nota over de Vlaamse kwestie schreef hij onder meer: *“Supprimer radicalement par la loi tout centre d’instruction supérieur français en Flandre, n’est-ce pas briser l’un des liens les plus puissants qui unis-*

Cauwelaert [...], pp. 350-353.

15 De episode van *De Volksmacht* is afwezig in het boek van G. Durnez, *De Standaard. Het levensverhaal van een Vlaamse krant 1914-1948*, Tielt, 1985, en in Wils' biografie van Van Cauwelaert (2017). Ook M. Walckiers, *Joseph Cardyn jusqu’ avant la fondation de la JOC*, onuitgegeven proefschrift, Université Catholique de Louvain, 1981, de enige auteur die aandacht besteedt aan *Le Démocrate*, is onwetend over het bestaan van de Vlaamse zusterkrant *De Volksmacht* (zie pp. 345-350 en 407).

16 “Le R.P. Rutten sera j’espère de retour au moment où cette lettre arrive. Le gouvernement – du moins plusieurs membres, le Roi même paraît-il, voudraient le voir succéder à Mgr Stillemans. Un journal ici – Belge – dit que son départ a des rapports avec cette succession” (Alfons Dewachter, vicaris-generaal van het aartsbisdom Mechelen, verantwoordelijk voor de vluchtelingen in Engeland, aan Mercier, Londen, 11 december 1916; Aartsbisschoppelijk Archief Mechelen AAM, Fonds Mercier FM). Rutten werd niet naar België teruggeroepen omwille van de vacante bisschopszetel in Gent, al werd hij effectief genomineerd door de abt van Maredsous. Zijn kandidatuur kon merkwaardig genoeg niet rekenen op de sympathie van Mercier wegens te jong, te impulsief, te flamingantisch en vrij democratisch, volgens de notities van de nuntius (R. Boudens, *Emile Seghers 1916-1927*, in: M. Cloet (red.), *Het bisdom Gent 1559-1991. Vier eeuwen geschiedenis*, Gent, 1991, p. 359).

17 Zie onder meer *Le triomphe de la Belgique. Discours prononcé par le R.P. Rutten, o.p., dans la Cathédrale de Westminster (Londres), le 21 juillet 1916*, London, 1916.

18 Ook de artikelen van zijn dominicaanse ordebroeder pater Jules Callewaert, die als aalmoezener in Engeland verbleef en meewerkte aan *De Stem uit België*, irriteerden hem. “Mag ik U doen opmerken dat menige mijner vrienden, zowel als ik overtuigd zijn, dat uwe zo fraaie artikelen er volstrekt niets zouden bij verliezen werden de woorden ‘Vlaamse’ en ‘Vlaanderen’ op menige plaats vervangen door ‘Belgische’ en ‘België’. Geloof me, dit wordt meer opgemerkt dan ge wellicht denkt.” P.J.A. Nuyens, *Pater L.J. Callewaert. Met woord en daad in liefde*, Mortsel, 1969.

sent la population flamande et wallonne, et nous acheminer rapidement vers la séparation administrative? Dans ce cas, l'unité nationale serait d'autant plus compromise que nous ne serions plus protégés par le statut de la neutralité, nous défendant contre les intrusions étrangères dans les questions d'intérêt national? Si c'est à la séparation administrative qu'on veut arriver, qu'on le dise nettement."¹⁹

Het geschil met Prims veroorzaakte ook een incident met Frans Van Cauwelaert, op doortocht in Londen. Rutten nam het Prims namelijk bijzonder kwalijk hem niet te hebben uitgenodigd op een ontmoeting met de Antwerpse politicus en enkele jongeren in het huis dat ze beiden – Rutten en Prims – bewoonden en hem op die manier verdacht te maken bij zijn Vlaamse vrienden. Dat vertrouwen was nochtans nodig voor zijn sociale actie na de oorlog. Toen Rutten daarover in een brief aan Van Cauwelaert zijn beklag maakte, nam de Antwerpse volksvertegenwoordiger Prims in bescherming en hij voegde er nogal scherp aan toe: *"Ik weet me niet te herinneren dat Gij vroeger gewoon zoudt zijn geweest om de flaminganteclubs bij te wonen. Ik veronderstel dat gij het voor het maatschappelijk leiderschap dat zich over beide gedeelten van het land uitstrekt niet wenselijk zoudt hebben geacht, hetgeen U nochtans niet beletten moest en niet belet heeft uw sympathie te betuigen voor onze Vlaamse strijd, waarvan uw dagelijkse arbeid u de noodzakelijkheid deed gevoelen. (...) Ik verheug mij echter dat Gij ten volle bewust blijft over het belang dat het vertrouwen van het volk in uwe Vlaamsgezindheid heeft voor de voortzetting van uw arbeid in Vlaanderen na den oorlog."* Het incident zorgde voor een verkoeling in de relatie tussen Rutten en Van Cauwelaert. Dat was in oktober 1916.²⁰

Pater Rutten was na de wapenstilstand van 11 november 1918 op verschillende fronten actief om de christelijke arbeidersbeweging te wapenen tegen de socialistische vloedgolf. De pers zag hij als een onontbeerlijk instrument en dus wilde hij twee nationale dagbladen uitgeven, in het Frans en in het Nederlands.²¹ Op 15 juni 1919 lanceerde hij

19 'Pour en finir. La question flamande au lendemain de la rentrée', [23 oktober 1916], 4 pp., nota van pater Rutten bestemd voor Mgr. Dewachter met verzoek ze ook aan kardinaal Mercier te tonen (AAM, FM). Op 26 oktober 1916 schreef Rutten aan Van Cauwelaert in Londen: "Het schijnt me vooral onmogelijk van ene regering die de Franse herbergzaamheid geniet, ene verklaring in dezen zin te verwachten" (Ch. Van Damme, *Kan. Floris Prims [...]*, p. 67). 's Anderendaags noteerde Alfons Van de Perre, die ook in Londen verbleef, in zijn dagboek "dat pater Rutten van oordeel was dat België de Franstalige hogeschool te Gent nooit zou mogen afschaffen 'omdat ons gouvernement, de gastvrijheid genietend van Frankrijk, dat land niet kwetsen mag'". Th. Luykx, *Dr. Alfons Van de Perre en zijn tijd (1872-1925)*, Antwerpen, 1972, p. 135. Deze voorstelling bepaalde dus het beeld dat Van de Perre (en Van Cauwelaert) van Rutten had.

20 Van Cauwelaert aan Rutten in Londen, 27 oktober 1916, AAM, FM. Het incident wordt besproken in Ch. Van Damme, *Kan. Floris Prims [...]*, pp. 64-71.

21 Rutten vroeg kardinaal Mercier de medewerking van de geestelijkheid voor de verspreiding van "les deux organes démocratiques ouvriers quotidiens dont nous avons indispensablement besoin pour tenir tête au Peuple et au Vooruit, répandus à profusion dans le pays entier. Nous ne voulons faire la guerre à aucun journal régional existant, mais des hommes d'expérience incontestée comme par exemple M. Eylenbosch, directeur du journal Het Volk à Gand, reconnaissent parfaitement que nous ne pourrions jamais lutter contre Le Peuple, par exemple, avec des journaux de province" (nota van 28 december 1918

inderdaad twee nieuwe kranten, *Le Démocrate* en *De Volksmacht*. Beide titels kenden echter een onzeker bestaan en wegens geldgebrek verdween het Vlaamse dagblad al in december 1919.²² De lotgevallen van *De Volksmacht*, die we hierna weergeven, leveren ons een eerste indicatie van de relatie tussen Vlaamse en sociale beweging na de oorlog.

Op 20 januari 1919 had Rutten in het gezelschap van Hendrik Heyman in zijn kantoor in de Renaissancelaan in Brussel een ontmoeting met Frans Van Cauwelaert. Zij hadden elkaar sinds juli 1914 niet meer gezien, en in oktober 1916 had zich tussen beiden, zoals we hebben vermeld, een incident voorgedaan. Op de agenda stond de mogelijke samenwerking met *De Standaard* voor de uitgave van een volksdagblad. De krant van Frans Van Cauwelaert en dokter Alfons Van de Perre verscheen sinds 4 december 1918 en moest het vlaggenschip van de katholieke flaminganten worden met het Vlaamse minimumprogramma als leidraad. De publicatie van dat programma in *Het Laatste Nieuws* van 3 december 1918 had intussen al vijandige reacties uitgelokt in de Franstalige pers. Enkele dagen voor hun ontmoeting in Brussel drukte Hendrik Heyman zijn vriend Van Cauwelaert op het hart alles in het werk te stellen om "*ons plan tot overeenkomst*", de lancering van een Vlaamsgezind volksdagblad, te doen lukken. "*Pater Rutten is nu allerbest gesteld*", schreef Heyman. Zelf zou hij voor betrouwbare mederedacteurs zorgen. Hij dacht onder meer aan zijn broer Georges; Jules Filliaert van De Panne, gewezen redactiesecretaris van *De Belgische Standaard*; en Jan Caberghs van Brussel. Verder zouden alle propagandisten en directeurs van sociale werken "*die toch allemaal onze gedachten delen*" enthousiast meewerken. Het Vlaamse minimumprogramma zouden ze er wel doorkrijgen, maar vanuit tactisch oogpunt was het best niet te hard te drukken op de Vlaamse eenheden in het leger, aldus nog Heyman. Naarmate de demobilisatie vorderde zouden "*de jongeren*" hun verhaal wel doen en dan zou blijken dat ook in het leger een grondige hervorming noodzakelijk was. "*Er staat nu zo'n groot belang voor ons op 't spel - samenwerking tussen sociale en Vlaamse beweging - dat wij alles moeten doen om tot een overleg te komen*".²³ Heyman was zich bewust van het verzet dat in ruime kring tegen de legerbepaling van het Vlaamse minimumprogramma bestond (dat had hij in Le Havre zelf ondervonden), en hield dus rekening met een mogelijke weerstand van pater Rutten.²⁴ Een verslag van de

bestemd voor kardinaal Mercier, in: E. Gerard, *Eglise et mouvement ouvrier chrétien en Belgique. Sources inédites relatives à la direction générale des oeuvres sociales (1916-1936)*, Leuven-Paris, 1990, p. 54).

22 Te onderscheiden van het West-Vlaamse weekblad van priester Frans Dewitte *De Volksmacht. Orgaan van het Christen Werkersverbond van Zuid- en Midden-Vlaanderen*, waarvan het proefnummer al verscheen in december 1918.

23 AFVC: H. Heyman aan FVC, 17 januari 1919.

24 Mgr. Rutten, de Vlaamsgezinde bisschop van Luik, maakte in maart 1919 voorbehoud bij de legerbepaling van het Vlaamse minimumprogramma (E. Gerard, *Strijd om het Vlaams minimumprogramma in 1919*. De Katholieke Vlaamse Bond, Mgr. Rutten en de katholieken van Limburg, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 40, 1981, nr. 2, pp. 98-115) en de Vlaamsgezinde socialist August Vermeylen nam in juni 1919 ontslag uit het Algemeen Vlaams Verbond wegens diezelfde bepaling (E. Gerard, August Vermeylen en het Vlaams Verbond 1918-1919, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*,

ontmoeting hebben we niet, maar het licht voor een nader te bepalen samenwerking werd kennelijk op groen gezet.

Op de vergadering van propagandisten van het ACV van 27 en 28 februari 1919 werd de uitgave van twee nieuwe volksdagbladen in het vooruitzicht gesteld. Er was sprake van *De Tijd* voor de provincies Brabant, Antwerpen en Limburg – in Oost- en West-Vlaanderen moest men *Het Volk* van Gent ontzien – en *L'Avenir* voor Brussel en de Waalse provincies. De bladen zouden het programma van de christelijke arbeidersbeweging verdedigen. Voor de uitgave werd een samenwerkende vennootschap gepland, waarvan Georges Heyman als secretaris werd aangesteld. Terwijl de besprekingen met NV Concordia, eigenaar van het Brusselse dagblad *Le Vingtième Siècle*, voor de uitgave van *L'Avenir* schenen te vlotten, bleven de onderhandelingen met NV De Standaard aanslepen. De financiële belangen van de twee partijen geraakten niet gemakkelijk op elkaar afgestemd, en een belangrijke struikelsteen voor een akkoord bleek ook te liggen in de mate van redactionele zelfstandigheid van *De Tijd*. Verschillende ontwerpen werden opgesteld en verdwenen in de papiermand. Respectievelijk op 30 april en 9 mei 1919 konden de NV De Standaard en de SV De Tijd – *L'Avenir*, die op 6 mei feitelijk was opgericht, dan toch een ontwerpovereenkomst goedkeuren.²⁵ Het was nu wachten op de formele ondertekening.²⁶

De ondertekening van het contract bleef echter uit. Intussen startte op 14 mei de zogenaamde Vlaamse interpellatie in de Kamer. Op 24 mei – twee dagen na de stemming over de afsluitende dagorde – stuurde Georges Heyman aan Van Cauwelaert een ontwerp met enkele wijzigingen, “*het aan uw oordeel overlatend in hoeverre ze met uw opvattingen overeenstemmen*”.²⁷ Hij drong aan op een vaste overeenkomst om nog op 15 juni te kunnen verschijnen. Er leek geen vuiltje aan de lucht. Anders had Georges Heyman zijn belangstelling niet uitgedrukt voor de vacature van directeur van *De Standaard*, die hij dacht te kunnen combineren met zijn huidige werkzaamheden.²⁸ Ook voor Van Cauwelaert was er geen reden tot ongerustheid, want aan Filliaert

jg. 39, 1980, nr. 2, pp. 138-146).

25 Een week voordien, op 24 april, had NV De Standaard een buitengewone algemene vergadering van aandeelhouders gehouden. De raad van beheer was vernieuwd (voorzitter Frans Van Cauwelaert, afgevaardigde-beheerder Alfons Van de Perre, Jan Ramaekers, Henri Jacobs, Karel De Baerdemaecker waren bevestigd en twee nieuwe leden, Gustaaf Sap en Juliaan Hillaert, waren verkozen ter vervanging van Reimond Speleers en Alfons Depla, gecompromitteerd door het activisme) en er was beslist tot een kapitaalverhoging. G. Durnez, *De Standaard [...]*, p. 122.

26 Uitvoerige correspondentie tussen Georges (aanvankelijk Joris) Heyman en FVC vanaf 4 april 1919. Verder ook FVC aan Jacobs, 15 april; FVC aan Van de Perre, 28 april; FVC aan Jacobs, 9 mei 1919, Jacobs aan FVC, 20 mei 1919; AFVC. “*De Standaard zal het eerste jaar de geldschieter zijn en het risico dragen maar heeft voor het overige niets te zeggen. Dat is niet ernstig*” (FVC aan G. Heyman, 5 april).

27 AFVC: G. Heyman aan FVC, 24 mei.

28 AFVC: G. Heyman aan FVC, 25 mei.

liet hij weten dat het nog altijd in zijn bedoeling lag hem speciaal te verbinden aan het nieuwe blad, waarvan de naam intussen was gewijzigd in *De Volksmacht*.²⁹

DE VLAAMSE INTERPELLATIE GOOIT ROET IN HET ETEN

Dan kwam plots de ommekeer. De samenwerking werd stopgezet. "*Joris Heyman is me vanavond de zaken komen uiteenzetten*", schreef beheerder-directeur Henri Jacobs op 5 juni vanuit Brussel aan Van Cauwelaert. "*Hij zelf en Hendrik betreuren ten zeerste wat er gebeurd is. Zij laten het over aan de heren die het nieuwe voorstel hebben gedaan om ons hun verontschuldiging te komen aanbieden.*"³⁰ Vanwaar die onverwachte wending? Daarvoor lijkt de volgende verklaring zeer aannemelijk. Het blad dat Van Cauwelaert en Heyman voor ogen hadden zou én democratisch én Vlaamsgezind zijn. Van meet af aan waren beiden zich bewust van de valkuilen van een dergelijke combinatie voor de redactionele zelfstandigheid van het nieuwe blad. Die zelfstandigheid werd vooral benadrukt door de arbeidersbeweging, en meer bepaald door pater Rutten en haar Waalse leiders. Die wilden vermijden dat het blad in het kielzog van Van Cauwelaert en de Vlaamse beweging zou terechtkomen. De Vlaamse interpellatie gooide roet in het eten. De toespraken van Van Cauwelaert, Van de Perre en Aloys Van de Vyvere – de laatste met zijn gezag als oud-minister in Le Havre – lokten hoogoplopende emoties uit in het halfroond van de Kamer en ook daarbuiten. Maar de drie katholieke interpellanten trokken aan het kortste einde: ze stootten op een gesloten regeringsfront en de Kamer ging over tot de orde van de dag. Van Cauwelaert reageerde op 27 mei met een fel artikel in *De Standaard*: "*De regering heeft gesproken en afgedaan*". Daarmee bracht hij Rutten in een lastig parket, want uit verschillende bronnen weten we dat de dominicaan dicht bij premier Léon Delacroix stond en van hem financiële steun ontving.³¹ Kon hij dan met *De Standaard* sloop gaan? Enkele dagen later, op 31 mei, verscheen bovendien in *De Standaard*, en alleen daar, het bericht dat de Katholieke Vlaamse Bond van Brussel met een aparte lijst zou opkomen te Brussel.³² Voor het eerst leverde het Brusselse katholieke dagblad *La Libre Belgique* nu felle kritiek op Van Cauwelaert

29 AFVC: FVC aan Filliaert, 27 mei.

30 AFVC: Jacobs aan FVC, 5 juni.

31 Volgens een nota uit 1921 zou Léon Delacroix niet minder dan 200.000 Belgische frank hebben gedoneerd aan de dagbladen van Rutten (E. Gerard, *Eglise [...]*, p. 234, noot 12). Op 26 mei 1919, dus daags voor het artikel van Van Cauwelaert, vroeg Jozef Cardijn, priester-directeur van sociale werken in Brussel, de financiële steun van de eerste minister om de vervalt termijn van de lening voor het gebouw aan de Fontainasplaats te kunnen voldoen. Hij kreeg 50.000 Belgische frank (proces-verbaal van de raad van beheer van de Centrale Economique, 26 juni 1919; M. Walckiers, *Joseph Cardijn [...]*, pp. 330-331, 387).

32 De Katholieke Vlaamse Bond vormde uiteindelijk kartel met arbeiders en boeren tegen de 'officiële' katholieke lijst. Op die kartellijst van de Christene Volkspartij werden Henri Vergels (arbeiders) en Emiel Van Dievoet (boeren) verkozen. De Frontpartij had een kartel met de Katholieke Vlaamse Bond geweigerd. Zie voor dat laatste L. Wils, *De Katholieke Vlaamse Landsbond. Deel 1*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 70, 2011, nr. 1, p. 68 noot 9.

en zijn blad, dat een dergelijke handelwijze scheen aan te moedigen.³³ En zeker niet toevallig publiceerde dezelfde krant op 8 juni op de eerste pagina een uittreksel uit de toespraak, die pater Rutten in september 1916 in Londen had gehouden voor de Belgica-vereniging over de taalkwestie: *“La contrainte, surtout en matière linguistique, n’aboutira jamais, chez nous, à des résultats durables”*.³⁴

Op 6 juni 1919, daags na de mededeling aan Jacobs, werd in Brussel door vertegenwoordigers van de Belgische Volksbond, het ACV, de mutualiteiten, de coöperaties, de studieringen en de vrouwenbeweging de formele stichtingsacte ondertekend van SV Rerum Novarum (de oorspronkelijke naam *De Tijd - L’Avenir* was intussen ook aangepast). Tot de 21 stichters behoorden Vlaamsgezinde syndicale leiders zoals Hendrik Heyman, Isidoor De Greve, Arthur Catteeuw en René Debruyne, maar ook een overtuigde Waal als Sébastien Winandy, volksvertegenwoordiger voor Verviers, die zich in de toekomst nog door zijn anti-Vlaamse uitlatingen zou doen opmerken; verder ook professor Albert Van Hecke, de penningmeester van de Belgische Volksbond die de kandidatuur van Charles Woeste voor de Kamer in Aalst bleef verdedigen, en de Walen Edouard de Pierpont, voorzitter van de landsbond van de mutualiteiten, en de Luikse advocaat Henri Wigny, voorzitter van het verbond van coöperatieven.³⁵ Zaakvoerder werd Georges Heyman, broer van. De maatschappij besliste twee kranten uit te geven en voor de Vlaamse samen te werken met dagblad *Het Volk* van de Gentse Werkliedenbond. Op 15 juni, de dag dat ook de middenraad van de Belgische Volksbond voor het eerst sinds de oorlog opnieuw bijeenkwam, lagen twee nieuwe dagbladen in de winkel: *De Volksmacht. Orgaan van de Christene Democratie in België* en zijn Franstalige tegenhanger *Le Démocrate. Organe de la Démocratie Chrétienne en Belgique*.

Van Cauwelaert was vooraf niet op de hoogte gebracht. Hij was verbaasd toen op 15 juni *De Volksmacht* verscheen. *“De houding van de heren van De Volksmacht is niet mooi. Ook ik die met hen zeer dikwijls besprekingen had en met wie ze feitelijk de verbintenissen aangingen, wacht nog op het eerste woord”*, liet de Antwerpse volksvertegenwoordiger op 21 juni aan Filliaert weten. *“Maar dat maakt ons vrij om ons plan om een eigen volksdagblad uit te geven te gelegener tijd ongehinderd door te voeren”*.³⁶ Het was zeker geen toeval dat *De Standaard* op 17 juli een anoniem stuk publiceerde waarin een *“vooraanstaande”* uit de vakbeweging klaagt over de onverschilligheid van de Gentse christelijke arbeidersbeweging tegenover de Vlaamse kwestie. In Werkliedenbond ‘Het Volk’ zweeg men de Vlaamse beweging zo goed als dood. De auteur van het artikel verweet de Gentse leiders hun *“halfheid”* op Vlaams gebied. Dagblad *Het Volk* riposteerde onrechtstreeks op 19 juli met een artikel getiteld ‘Taal en Democratie’, waarin

— 33 De ‘Katholieke Vlaamse Bond’ et les prochaines élections, in: *La Libre Belgique*, 6 juni 1919.

34 La question flamande. Ce qu’un belge en disait à Londres il y a trois ans, in: *La Libre Belgique*, 8 juni 1919.

35 *Recueil spécial des actes*, 1919, n° 5091; erratum in *Recueil [...]*, 1920, n° 894.

36 AFVC: Filliaert aan FVC en antwoord, 17 en 19 juni 1919.

het betoogde dat de strijd voor de taalrechten maar één middel was in de strijd voor de morele en materiële verheffing van het volk.

Pater Rutten had op het verkeerde paard gewed. De samenwerking met *Het Volk* werd een flop. Met lood in de schoenen zocht Georges Heyman begin juli Van Cauwelaert op met de vraag of hij bereid was opnieuw overeen te komen voor het uitgeven van *De Volksmacht*. De zaak kreeg echter de allure van een vaudeville toen Georges Heyman vervolgens niets meer van zich liet horen en Van Cauwelaert ongerust aan Hendrik Heyman schreef: *“Wat gebeurt er nu met De Volksmacht? (...) Nu zijn weer acht dagen verstreken en wij horen van niets. Of liever wij horen van dingen die voor ons geen sympathiek uitzicht hebben. Naar wij vernemen zou nl. de groep tot welke De Volksmacht behoort met deze van de XXe Siècle samenwerken om ons in de wielen te rijden. Ik wens niet dat er tussen onze ondernemingen valse verhoudingen zouden tot stand komen en daarom schrijf ik u daarover uit eigen beweging. Gaarne zal ik in mondelinge bespreking daarover met u treden maar om Godswil laten wij de verhoudingen niet vertroebelen tussen de christelijke arbeidersbeweging en de Vlaamse Beweging waarvan we beide(n) vertegenwoordigers zijn!”*³⁷

Van Cauwelaert had geen reden om zich ongerust te maken over Hendrik Heyman. Ook niet over de achterban van de christelijke arbeidersbeweging in Vlaanderen. In de eerste maanden van 1919 hadden de 'christelijke werklieden' van Mechelen, Brugge, Sint-Niklaas, Oostende, Turnhout, en Antwerpen zich aangesloten bij het Katholiek Vlaams Verbond van hun stad of arrondissement en zich achter het Vlaamse minimumprogramma geschaard. Op de Rerum-Novarumfeesten in mei, na de Vlaamse interpellatie, was overal veel Vlaams enthousiasme te bespeuren en werd herhaaldelijk gewezen op de band tussen Vlaamse en sociale beweging. Op de studiedagen van 15 en 16 juli voor de Vlaamse propagandisten van het ACV, de bestuursleden van de Belgische Volksbond en de priester-directeurs van sociale werken, die gewijd waren aan de relatie tussen vakbonden (vakorganisatie) en werkliedenbonden (standsorganisatie), kwam ook de Vlaamse kwestie aan bod. In aanwezigheid van professor Gustaaf Sap, voorzitter van het Katholiek Vlaams Verbond van West-Vlaanderen en beheerder van NV De Standaard, en op voorstel van Heyman drukte de vergadering de volgende wens uit: *“De werkliedenbonden te verzoeken aan de arbeiders de beginselen van de Vlaamse beweging en het minimumprogramma uiteen te zetten ten einde aldus te bewijzen dat de sociale volksbeweging en de Vlaamse Beweging door ons als samenlopende sociale bewegingen in het Vlaams gedeelte van België moeten beschouwd worden”*.³⁸

Heyman antwoordde Van Cauwelaert op 23 juli: *“U weet bij ondervinding hoe ik al het mogelijke doe om de innigst mogelijke verstandhouding te verwezenlijken tussen de christelijke arbeidersbeweging en de Vlaamse beweging”*. Hij verwees naar de resolutie van 15 juli. Hij hoopte dat er nog samenwerking kon tot stand komen tussen *De Volksmacht*

³⁷ AFVC: FVC aan H. Heyman, 19 juli 1919.

³⁸ *Het Volk*, 18, 19 en 20 juli 1919; *De Standaard*, 20 juli 1919.

^ Georges Rutten, van de orde van de dominicanen, in 1904 stichter van het Algemeen Secretariaat der Christelijke Beroepsverenigingen en centrale figuur in de reorganisatie van de christelijke arbeidersbeweging na de Eerste Wereldoorlog. [KADOC kfa000660]

en *De Standaard*, "maar dit moet worden aangenomen, [SV] *Rerum Novarum* heeft zijn eigen werkveld". Hij drukte erop dat het een specifiek sociaal volksblad moest zijn, met oog voor de sociale en syndicale werking. Hij wees erop dat ook Waalse beheerders en propagandisten in de beheerraad zetelden.³⁹

39 AFVC: H. Heyman aan FVC, 23 juli 1919.

PATER RUTTEN EN HET VLAAMSE MINIMUMPROGRAMMA

Van samenwerking is niets meer in huis gekomen.⁴⁰ *De Volksmacht* ging roemloos ten onder in december 1919. Pater Valerius Claes, directeur van sociale werken in Leuven, had in extremis nog aan Rutten voorgesteld het blad aan NV De Standaard af te staan, op voorwaarde dat het een sociaal volksdagblad, het orgaan van de standsorganisatie, zou worden. Hij werkte trouwens zelf mee aan *De Standaard*.⁴¹ “Pater Rutten had wel schrik zo in de handen van de flaminganten te komen die zijn vrienden Delacroix en de Broqueville zo kunnen aftakelen”, vertrouwde Claes toe aan zijn vriend Van Cauwelaert.⁴² Claes had die schrik kunnen wegnemen, zo beweerde hij, en keek vooruit naar de nieuwe onderhandelingen. “Ik zie er voor het Katholiek Vlaams Verbond en voor de sociale strekking der Vlaamse volksbeweging een groot voordeel in”.⁴³ Claes koesterde illusies want nieuwe onderhandelingen bleven uit. *De Volksmacht* deed de boeken dicht en Georges Heyman werkte verder voor *Le Démocrate*.⁴⁴

Pater Rutten had schrik in de handen van de flaminganten te komen, maar wat dacht hij over de grond van de zaak? Wat was zijn opvatting over het Vlaamse minimumprogramma? We zijn daarover uitstekend ingelicht, vermits Rutten de auteur blijkt te zijn van *Les ouvriers et la question flamande*, een anonieme brochure die aan de voor-

40 In het laatste voorstel van SV Rerum Novarum (5 augustus) zou NV De Standaard alleen optreden als drukker en kon *De Volksmacht* stukken uit *De Standaard* ontlenen. We veronderstellen dat deze formule niet beantwoordde aan de idee van een door Van Cauwelaert geïnspireerd volksdagblad.

41 “Ik werk mee aan De St[andaard] omdat ik hem ken, omdat hij voor mij de tolk is van ons Vlaams streven, omdat hij een uitstekend middel is om de gedachten van ons sociaal streven te verspreiden” (KADOC, Archief Vlaamse Kapucijnen: Claes aan zijn ordebroeder Ildefons Peeters, uitgever van *De Belgische Standaard*, 21 maart 1919).

42 Ook Aloys Van de Vyvere uitte zijn ongenoegen over *De Standaard*, die in haar verslaggeving van de parlementaire rechterzijde gewezen regeringsleider Charles de Broqueville onnodig had aangevallen voor een redevoering “waarin er niets was, dat ons kon onaangenaam zijn”. Zo is het onmogelijk om “openbaar en tenvolle *De Standaard* te steunen” (AFVC: Van de Vyvere aan FVC, 27 november 1919). De Broqueville, die in juni 1919 zijn vertrek uit de politiek had aangekondigd en in Turnhout geen vernieuwing van zijn mandaat als Kamerlid had gevraagd, was na de verkiezingen van 16 november 1919 door de provincieraad van Namen als provinciaal senator gekozen. Door bemiddeling van de Broqueville, kon pater Rutten in januari 1920 een groep Brusselse financiers samenbrengen in het aartsbisshoppelijk paleis van Mechelen voor dringende steun aan *Le Démocrate* en de initiatieven van Cardijn.

43 AFVC: Claes aan FVC, 28 november 1919. Op 30 december 1919 gaf Van Cauwelaert aan de Kortrijkse volksvertegenwoordiger August Peel de raad geen geld te verspillen aan de voortzetting van *De Belgische Standaard*. “De proef welke door de Chr. Arbeidersbeweging onlangs nog genomen is met *De Volksmacht* is daar om te bewijzen dat we onze krachten moeten concentreren. *De Volksmacht* heeft op enige maanden meer dan Fr. 100.000 opgeëten [sic] zonder enig nut en nu ligt ze ten gronde. Indien dit geld besteed ware geworden aan de versterking van *De Standaard* dan had dit aan onze zaak een duurzame en prachtige uitbreiding gegeven.” De publicatie van *De Belgische Standaard* werd op 31 december 1919 gestaakt.

44 *Le Démocrate* werd in april 1922 overgenomen door het ACV en hield op te verschijnen in november 1922. Op 1 juni 1922 lanceerde het ACV een Vlaamse krant, *De Tijd*, met als hoofdredacteur Filip De Pillecyn. Die krant werd in 1928 overgenomen door *Het Volk*.

avond van de parlementsverkiezingen van 16 november 1919 werd verspreid.⁴⁵ Daarin kruipt Rutten in de huid van een Vlaamse 'syndicale propagandist' die antwoordt op de opwerpingen van een Waalse collega. Nadat hij de Vlaamse beweging heeft afgegrensd van het activisme en het neo-activisme (met dat laatste werd de Frontpartij bedoeld), verdedigt hij het Vlaamse minimumprogramma op een elegante en handige wijze. Rutten toont een opvallende openheid voor de verzuchtingen van de Vlaamse beweging in het algemeen, en het minimumprogramma in het bijzonder. Maar wie de brochure aandachtig leest, voelt wel dat hier geen flamingant aan het woord is. Rutten is op bepaalde punten zeer kordaat, maar op andere wil hij, zeker voor een Franstalig publiek, de scherpe kanten afronden. Het is een lovenswaardige poging om de bezwaren van de Walen weg te nemen.⁴⁶ Met de vernederlandsing van bestuur en gerecht heeft Rutten geen problemen, hij spreekt er nauwelijks over, maar hij gaat zeer uitvoerig in op de kwestie van het onderwijs en het leger. En daar gaat hij niet zo ver als Van Cauwelaert. Het Nederlands als exclusieve voertaal van het lager onderwijs in Vlaanderen vindt hij vanzelfsprekend, maar hij dingt af voor het middelbaar onderwijs, daar kan het niet de exclusieve voertaal zijn, want anders komt de kennis van het Frans in het gedrang. Wat de universiteit van Gent betreft, met de stapsgewijze vernederlandsing van vier faculteiten heeft hij geen problemen, maar de Speciale Scholen voor onder meer ingenieurs laat hij buiten beschouwing. En zoals in 1916 geeft hij de voorkeur aan een feitelijke ontwikkeling (de afnemende aantrekkingskracht van de Franse cursussen) boven een wettelijke regeling. Wat het leger betreft, spreekt hij alleen over het Nederlands voor de opleiding.

Rutten beweerde tegenover de secretaris van de koning dat vrijwel alle gezaghebbende leiders in Vlaanderen zo over de taalkwestie dachten en voegde eraan toe dat enkel extremisten de brochure te gematigd zouden vinden, "*mais ce ne sont pas eux qui l'emportent*". Beschouwde hij ook Van Cauwelaert, die inzake onderwijs en leger toch meer verregaande opvattingen had, als een extremist? Een beetje wel (hij had schrik), en een beetje niet (Heyman beschouwde hem toch als zijn vriend en bondgenoot). Rutten was geen scherpslijter op Vlaams gebied. Hij zag het als zijn missie de geleederen van zijn beweging gesloten te houden en 'extreme' standpunten kon hij missen als kiespijn. "*Ces jeunes gens*", had hij in oktober 1916 geschreven, "*paraissent convaincus qu'il ne faut plus se fier à moi pour la défense les intérêts du peuple flamand. Si ces suspicions s'élevaient, elles pourraient nuire gravement aux œuvres sociales dont j'ai la charge,*

45 *Les Ouvriers et la question flamande. Par un propagandiste syndical*, z.d., 24 pagina's (op p. 21: "Deux semaines nous séparent des élections"). Rutten onthulde zijn auteurschap op 1 december 1919 aan de secretaris van de koning, Max-Léo Gérard, die hem eerder op 4 september had ontvangen, en deelde ook mee dat de bisschoppen daarvan op de hoogte waren. Zie G. Deneckere, Lode Wils en Koning Albert I, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 55, 1996, nr. 3, pp. 189-190.

46 Veelzeggend is de reactie van de Broqueville: "*Il suffit au surplus de lire la brochure répandue par les syndicats chrétiens au sujet de la question flamande pour se rendre compte de la modération et du bon équilibre de la pensée inspiratrice*" (AAM, FM: aan Mercier, 4 januari 1920).

et pour l'extension desquelles j'ai besoin de la confiance des ouvriers flamands comme celle des ouvriers wallons."⁴⁷ Maar Rutten kon ook de realiteit niet ontkennen. Zoals hij aan de secretaris van de koning had verklaard: hij had in Vlaanderen rondgetoerd en vastgesteld hoe belangrijk de Vlaamse kwestie was geworden. Het stond ook met zoveel woorden in zijn brochure: "*Laissez-moi répéter qu'on ne se rend pas exactement compte dans certains milieux intellectuels, de l'étendue et de la force du mouvement flamand. C'est un réel danger.*"⁴⁸

De scheuring in de katholieke sociale beweging van Brussel bracht Rutten willens nillens in het kamp van de flaminganten. Samen met Jozef Cardijn, priester-directeur van sociale werken in Brussel, gaf hij zijn morele steun aan de lijst van de Christene Volkspartij, een kartellijst van de arbeiders, de boeren en de Katholieke Vlaamse Bond. Die lijst had het Vlaamse minimumprogramma aanvaard en was in het strijdperk getreden tegen de 'officiële' katholieke aangevoerd door minister Jules Renkin, voormalige christendemocraat die nu in het conservatieve kamp was verzeild.⁴⁹ Het lijkt aannemelijk dat de brochure van Rutten was bedoeld om, zonder het met zoveel woorden te zeggen, het Vlaamse standpunt van de Christene Volkspartij te legitimeren. Deze episode zou Rutten trouwens zuur opbreken. "*En me faisant passer dans les milieux influents de la capitale pour un politicien flamingo néo-activiste, Mr. Renkin est parvenu à nous couper le crédit dont certaines œuvres ont indispensablement besoin pendant quelque temps encore*", liet hij na de verkiezingen weten aan Prosper Poulet, die minister in het tweede kabinet-Delacroix was geworden.⁵⁰

47 AAM, FM: Rutten aan Mgr. Dewachter, Londen, 23 oktober 1916.

48 Pp. 22 en 24.

49 In een uitvoerig editoriaal ('Pourquoi deux listes catholiques à Bruxelles?') verantwoordt *Le Démocrate* op 26 oktober 1919 het aparte optreden van de Christene Volkspartij. De krant vermeldt twee motieven: de scheuring in de christelijke arbeidersbeweging van Brussel tussen twee rivaliserende groepen; en het verzet van de Katholieke Associatie tegen het Vlaamse minimumprogramma. Met de scheuring in de christelijke arbeidersbeweging verwees de krant zonder namen te noemen naar de rol van minister Jules Renkin, die bij zijn terugkeer uit Le Havre geen vrede kon nemen met de democratische hervormingen die Jozef Cardijn, de nieuwe directeur van sociale werken, intussen had doorgevoerd. De christelijke vakverenigingen van Cardijn verlieten in juni 1919 uit protest het gebouw aan de Kogelstraat (eigendom van Renkin en co.) en verhuisden naar een pand aan de Fontainasplaats. Rutten, daarin nota bene gesteund door kardinaal Mercier, koos de kant van Cardijn tegen Renkin.

50 Algemeen Rijksarchief Brussel, Papieren Poulet 158: Rutten aan Poulet, 22 december 1919.

3. GEFNUIKTE AMBITIES: DE ROL VAN DE KATHOLIEKE VLAAMSE LANDSBOND⁵¹

De politieke kaarten werden grondig dooreengeschud door de parlementsverkiezingen van 16 november 1919. De katholieke partij kwam verzwakt uit die eerste verkiezingen met algemeen enkelvoudig mannenstemrecht en voelde nu de hete adem van de Belgische Werkliedenpartij in haar nek, maar flaminganten en christendemocraten – in alle betekenissen – hadden hun posities in de partij aanzienlijk versterkt. Beide groepen hadden spontaan hun krachten gebundeld rond twee thema's: het Vlaamse minimumprogramma en de standenvertegenwoordiging, en daarmee de conservatieve Associaties, althans in Vlaanderen, in de hoek gedrukt. Aan de vooravond van de verkiezingen, op 28 september 1919, had Van Cauwelaert de nieuwe Katholieke Vlaamse Landsbond boven de doopvont gehouden en hem gepositioneerd als de uitdager van de oude Federatie van Katholieke Kringen, die werd geleid door zijn Antwerpse tegenspeler Paul Segers. *“De omstandigheden maken het noodzakelijk de herinrichting van onze Katholieke Vlaamse Strijdkrachten op een meer democratische grondslag te verwezenlijken”*, had hij van tevoren aangekondigd en daarmee het onderscheid aangegeven met de vooroorlogse Landsbond, die op de oud-studentenbonden berustte.⁵² De nieuwe organisatie zou steunen op de brede waaier van standsverenigingen. Haar programma was ook ruim opgevat en bevatte naast het Vlaamse minimumprogramma een eisenbundel van arbeiders, boeren en middenstanders. De ambitie van de Landsbond, of althans van Van Cauwelaert, reikte dus verder dan de creatie van een eenvoudige drukkingsgroepering. Werd dat perspectief breed gedeeld en kon Van Cauwelaert daar in het bijzonder de christelijke arbeidersbeweging, die zelf in volle reorganisatie was, voor winnen?

Van Cauwelaert nam onmiddellijk het initiatief tot oprichting van een Katholieke Vlaamse Kamergroep. De groep telde op papier veertig leden, 38 van de 45 katholieke gekozenen in Vlaanderen, aangevuld met de twee mandatarissen van de Christene Volkspartij in Brussel. De 'christelijke werklieden' van hun kant hadden zeventien gekozenen, elf in Vlaanderen, één in Brussel en vijf in Wallonië, maar vormden niet onmiddellijk een eigen fractie. De elf Vlamingen en de Brusselaar maakten wel deel uit van de Vlaamse Kamergroep. Onder hen bevonden zich de vakbondsleiders Hendrik Heyman (Sint-Niklaas), Arthur Catteeuw (Kortrijk) en Isidoor De Greve (Roeselare-Tielt). De laatste twee hadden *“als aanklevers van het minimumprogramma inzake Vlaamse rechten”* bij Van Cauwelaert zelfs aangedrongen om de Vlaamse gekozenen bijeen te roepen.⁵³

— 51 Voor een algemeen beeld van de Katholieke Vlaamse Landsbond: E. Gerard, *Katholieke Vlaamse Landsbond*, in: DEVB [...]; L. Wils, *De Katholieke Vlaamse Landsbond*, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 70, 2011, nr. 1, pp. 64-85 en nr. 2, pp. 140-171, becommentarieert de vergaderingen in het verslagboek (pp. 72-78 voor onze periode).

52 FVC, *Een Katholieke Vlaamse Landsbond*, in: *De Standaard*, 18 juli 1919.

53 AFVC: Catteeuw en De Greve aan FVC, 18 november 1919.

Vrijwel onmiddellijk nam de Kamergroep het initiatief tot het indienen van twee wetsvoorstellen: het oude voorstel betreffende de vernederlandsing van de Gentse rijksuniversiteit en een wetsvoorstel op de vernederlandsing van het bestuur. In de maanden die volgden, zouden de Katholieke Vlaamse Verbonden en andere Vlaamsgezinde verenigingen daarover moties, dagordes en resoluties goedkeuren.

In de christelijke arbeidersbeweging lag de dynamiek duidelijk aan Vlaamse kant. Op 1 december kwamen vertegenwoordigers van de Vlaamse werkliedenbonden op initiatief van de pas verkozen Heyman samen om een nationale federatie te vormen. Met de Belgische Volksbond wilden ze niet meer samenwerken, tot verrassing van pater Rutten, die ook aanwezig was. Die stellingname en de exclusief Vlaamse samenstelling van het gezelschap wekten het ongenoegen op van de Gentenaars, erfgenamen van Verhaegen. Op een aansluitende vergadering, 15 december, moesten Heyman en co. al terugkrabbelen en René Debruyne, die Heyman als voorzitter van het ACV zou opvolgen, moest sommigen geruststellen tegen 'bestuurlijke scheiding'.⁵⁴ Ook in het debat over de regeringsverklaring van het tweede kabinet-Delacroix trokken de 'christendemocraten' niet aan hetzelfde zeel. Terwijl het handvol Waalse 'christendemocraten' – strekking Belgische Volksbond – zijn steun toezegde aan de nieuwe regering van nationale unie voor de oplossing van belangrijke sociale vraagstukken, kozen de 'bijzondere werkliedenvertegenwoordigers' uit het Vlaamse land de zijde van Frans Van Cauwelaert en onthielden zich bij de vertrouwensstemming op 24 december 1919 uit wrevel voor de geplande Taalcommissie. De Greve stemde zelfs samen met de fronters tegen de regering.⁵⁵

EEN ONVERWACHTE POLEMIEK

Op woensdag 11 februari 1920 had te Brussel een gemeenschappelijke vergadering plaats van het hoofdbestuur van de Landsbond en de leden van de Vlaamse Kamergroep. Van Cauwelaert, die van beide voorzitter was, legde uit hoe de verkiezingsresultaten bewezen hadden dat de tactiek die de Katholieke Vlaamse Verbonden hadden gevolgd de goede was. *"Nu komt het erop aan onze macht uit te breiden, opdat we wezenlijk worden de katholieke partij in Vlaanderen. Om die reorganisatie kracht bij te zetten, moeten we komen tot een groot congres."* Zo stond het 's anderendaags te lezen

— 54 E. Gerard, Uit de voorgeschiedenis van het ACW. Het einde van de Volksbond en de oprichting van het Democratisch Blok (1918-1921), in: *De Gids op Maatschappelijk Gebied*, 1978, pp. 502-507.

55 Heyman had nochtans eerst gesproken van onvoorwaardelijke steun aan de regering. Op de vergadering van de Vlaamse Kamergroep van 22 oktober 1920 maakte De Greve "een onderscheid tussen frontpartij en frontgedachte. Frontpartij is af te keuren. Ze is neutraal en zal niet leiden tot oplossing van Vlaamse kwestie. Wat frontgedachte betreft, in West-Vlaanderen zijn gedachten van amnestie en ook van zelfbestuur (indien minimumprogramma er niet komt) in vooruitgang onder katholieken. Kunnen we al die krachten wegwerpen. In West-Vlaanderen worden rangen van Vlaams Verbond opengezet voor alle katholieken met vrijheid van mening in zake zelfbestuur en amnestie." Verslag Kamergroep in KADOC, Archief Philip Van Isacker.

LA DEMOCRATIE CHRÉTIENNE ET LA QUESTION FLAMANDE

A plusieurs reprises, j'ai défendu dans « Le Démocrate » la thèse suivante : *Au sein de la démocratie chrétienne, la question flamande doit être considérée comme une question librement débattue, dans le cadre de notre unité nationale.*

J'ai l'impression que certains de nos amis n'ont pas saisi toute la portée de ma pensée et je crois nécessaire de développer plus amplement ces deux aspects suivants du problème, savoir sa signification exacte et sa conséquence pratique.

L'INTERPRÉTATION — LES FAITS

C'est en vertu de ce principe que, lors des dernières élections, nous avons combattu l'attitude de certaines associations catholiques qui refusaient à des ouvriers démocrates flamands, parce que flamands, d'être représentés directement sur les listes catholiques ;

C'est en vertu du même principe, que nous avons considéré comme déplorable les attaques dirigées par certains de nos amis flamands contre les personnalités de notre groupe qui se refusent à adhérer sans réserves au programme flamand dit « minimum » ;

C'est en vertu de ce principe, que nous considérons comme très dangereuse pour la démocratie catholique, la conduite de ceux de nos hommes d'œuvres, — prêtres et laïques, — qui confondent le but réel de leurs organisations avec celui des réunions flamandes ;

C'est en vertu de ce principe, que nous avons cru de notre devoir, d'avertir nos représentants au parlement de la manœuvre d'absorption projetée par le groupe flamand ;

C'est en vertu de ce principe, que notre confrère le « Standaard » nous a trouvés sur son chemin quand il tentait une attaque contre l'autonomie du groupe démocratique chrétien et de nos œuvres sociales ;

C'est en vertu de ce principe, que « Le Démocrate », l'autre jour, a ouvert ses colonnes à celui de nos hauts dirigeants qui, de toute son âme d'apôtre, a pris la défense des droits méconnus du peuple flamand et revendiqué pour celui-ci sa place naturelle, « en fait et en droit » dans la Patrie Belge.

C'est enfin en vertu de ce principe, que je revendique ici le droit de prétendre que la seule bonne solution de la question flamande doit se chercher dans les idées de l'honorable M. Pouillet et de sa Grandeur Mgr l'évêque de Liège.

Car il est des moments où un journaliste, conscient de sa véritable mission, a le devoir de dire à ses amis toute la vérité fut-elle même pénible.

Dans les rangs depuis vingt ans, j'ai médité notre programme et j'ai appris à l'aimer profondément... Et parce que j'ai vu sur la brèche, nos forts contre l'équivoque et la haine, ces mêmes hommes qui dirigent actuellement notre mouvement, j'ai compris la grandeur de leur âme démocratique, et je les salue comme le drapeau de notre idéal...

C'est pourquoi j'ai senti une larme à ma paupière, le jour où dans nos propres rangs se reconstruisent des personnes qui par la voie du « Standaard » insultraient à notre drapeau.

Alors, j'ai senti une profonde gratitude envers ce prêtre flamand des Flandres, homme d'œuvres, et expérimenté, qui a bien voulu nous encourager dans notre campagne *en faveur du ralliement de toutes nos forces trop divisées.*

LA CONSÉQUENCE

Je fais appel à toute conscience chrétienne pour qu'elle se pénètre des nécessités urgentes de l'union au sein du parti catholique.

A l'heure haulement grave, où en Belgique se jouent les destinées de la cause chrétienne, de la cause de Dieu, j'estime qu'il est un devoir impérieux pour nous tous de fixer avant tout le regard sur les principes supérieurs, qui nous unissent, et d'éviter les discours naissant des opinions divergentes sur des questions essentiellement libres.

Soyons chrétiens, et aimons-nous sincèrement les uns les autres. Participons à la « communion des saints », grâce sublime dans la poursuite du bien.

Et quant au groupe démocratique chrétien, poursuivons l'honneur de réaliser l'unité catholique dans les Flandres et dans la Wallonie.

A bas la division!

GEO.

- △ De Vlaamse kwestie is een vrije kwestie, betoogt Georges Heyman op 19 februari 1920 in *Le Démocrate*, het dagblad van de christelijke arbeidersbeweging. In de felle polemiek met *De Standaard* die volgt, verdedigt hij de zelfstandigheid van de christelijke arbeidersbeweging. [Facsimilé van het hoofdartikel van het dagblad *Le Démocrate. Organe de la Démocratie Chrétienne en Belgique*, nummer van 19 februari 1920. Brussel, Koninklijke Bibliotheek]

in *De Standaard*, die verder in haar beknopte bericht meedeelde dat de datum van het congres was bepaald op Pinksterzondag en Pinstermaandag, 23 en 24 mei.⁵⁶

In de opvatting van Van Cauwelaert zou de Landsbond de politieke leiding nemen van de katholieke sociale organisaties, de 'standsorganisaties' zoals ze in die tijd werden genoemd. Dat zou in de eerste plaats lokaal gebeuren. Elk arrondissementsverband zou de bundeling worden van de bestaande katholieke organisaties, zoals gedeeltematig al bij de voorbije verkiezingen was gebeurd. De Katholieke Vlaamse Kamergroep zou dan de parlementaire vertegenwoordiging zijn van dat Vlaamsgezind christendemocratisch blok. Dat leek het perspectief te zijn dat Van Cauwelaert op 11 februari uittekende. De lezers van *De Standaard* werden echter onvolledig en tendentius ingelicht over die vergadering. Sinds het verslagboek van de Landsbond boven water kwam, weten we immers dat er slechts achttien aanwezigen waren⁵⁷ en dat toen al een belangrijke tegenstem werd gehoord, namelijk van niemand minder van Hendrik Heyman. "*De Heer Heyman doet opmerken, dat hij de mogelijkheid niet inziet, waardoor de Landsbond de centrale standsorganisaties zou vertegenwoordigen, maar wel dat er worde nagegaan, welke de verschillende contactpunten zijn, die de groeperingen van Vlaams standpunt uit, bijeenbrengen*". Van de Perre was daarop tussengekomen om zijn vriend Van Cauwelaert te steunen. Hij was "*van oordeel dat de Landsbond wel degelijk de partij moet zijn in het Vlaamse land. Men hoeft niet zozeer aan te dringen op het Vl[aams] belang, want onze zaak is vóór alles een politieke zaak*".⁵⁸

Precies rond die tijd deden zich een aantal fricties voor tussen de groep-Van Cauwelaert en de groep-Heyman. Op 21 januari stuurde *De Standaard* een verwijt aan het adres van Hendrik Heyman dat hij in de Kamerzitting van daags tevoren Frans had gesproken. Heyman voelde zich daardoor aangevallen en liet in de krant optekenen dat de Vlaamse Kamergroep zijn leden niet had verplicht uitsluitend Nederlands te spreken.⁵⁹ Dat voorval scheen vergeten, toen *Le Démocrate* naar aanleiding van een

— 56 *De Standaard*, 12 februari 1920.

57 In de krant was sprake van een gemeenschappelijke vergadering van het hoofdbestuur en de leden van de Kamergroep. In het verslagboek is sprake van 'bestuur', hoewel er op de stichtingsvergadering van 28 september 1919 een dagelijks bestuur en een hoofdbestuur (ongeveer 60 leden) was aangesteld. Het dagelijks bestuur bestond uit elf leden: Frans Van Cauwelaert en Alfons Van de Perre (Antwerpen); Gustaaf Sap en Lodewijk Scharpé (West-Vlaanderen); Norbert Gijsen en priester Theodoor Van Tichelen (Brabant); priester Ludovicus Clijsters en Jules Van Caenegem (Limburg); Paul Orban en Edmond Rubbens (Oost-Vlaanderen), plus de secretaris, Leo De Raedt. Daarvan waren op 11 februari enkel Van Cauwelaert, Van de Perre, Clijsters en de secretaris present. Verder verschenen nog twaalf leden van het hoofdbestuur, onder wie pater Claes (Leuven) en de volksvertegenwoordigers Heyman (Sint-Niklaas) en Baels (Oostende), en ten slotte twee leden van de Kamergroep, namelijk Catteeuw (Kortrijk) en De Greve (Roeselare-Tielt). Er waren in totaal achttien aanwezigen, onder wie vijf Kamerleden.

58 KADOC, Archief Katholieke Vlaamse Landsbond: Verslagboek. Van de Perre was op 16 november 1919 herkozen als katholiek volksvertegenwoordiger voor Antwerpen, maar had vrijwel onmiddellijk ontslag genomen in het voordeel van de niet-verkozen christendemocraat Hendrik Marck.

59 *De Standaard*, 21 en 22 januari 1920 ("Het Fransspreken van M. Heyman maakt een uiterst

nieuw taalincident in de Kamer het verwijt van *De Standaard* in herinnering bracht en enkele beschouwingen wijdde aan het verband tussen Vlaamse beweging en christendemocratie. Volgens het 'officieel orgaan' van de christelijke arbeidersbeweging moest de christendemocratie oppassen voor een al te nauwe band met de Vlaamse beweging. "*Autre chose est la politique flamande, autre chose la politique démocratique et nous ne saurions protester avec assez d'énergie contre toute tentative de confusion entre l'une et l'autre politique. Nos amis doivent se pénétrer du grand danger qu'il y aurait, à provoquer cette confusion.*"⁶⁰ *De Standaard* liet die opmerking niet voorbijgaan, raketde de ondergang van *De Volksmacht* weer op,⁶¹ en de zaak groeide uit tot een pijnlijke polemiek, waaraan niet minder dan zestien nummers werden zwart gemaakt.⁶² Op 19 februari bracht *Le Démocrate* een groot editoriaal onder de titel 'La démocratie chrétienne et la question flamande', waarin GEO betoogde dat de Vlaamse kwestie voor de christendemocraten een vrije kwestie was. "*A l'heure hautement grave, où en Belgique se jouent les destinées de la cause chrétienne, de la cause de Dieu, j'estime qu'il est un devoir impérieux pour nous tous de fixer avant tout le regard sur les principes supérieurs, qui nous unissent, et d'éviter les discours naissant des opinions divergentes sur des questions essentiellement libres.*" *De Standaard* reageerde met een even sterk artikel onder dezelfde titel 'Kristene Democratie en Vlaamse Beweging'. "*Het weze hier herinnerd dat de ziel van de kristene democratie van België in Vlaanderen ligt. Wij weten het, en zulks weten ook met spijtig gemoed degenen welke ons met de pen verwijten wat zij zelf met hun mond hebben verklaard, dat de Brusselse middens welke toonaangevend zijn in de hoofdorganisaties der kristen democratie van deze werkelijkheid geen volledig besef hebben gekregen. Zij wezen erom bedacht dat de kristen democratie in Vlaanderen den pijnlijke weerslag van die geestesgesteltenis ondervindt. Nergens meer dan hier komt de stelregel in toepassing: de kristene democratie in Vlaanderen zal Vlaams zijn of zij zal niet zijn.*" GEO liet zich niet onbetuigd en in een nieuw groot editoriaal, getiteld 'La démocratie chrétienne une et indivisible', vroeg hij zich af met welke Vlaamse beweging de christendemocratie zich dan wel moest associëren, de passivisten of de activisten? En zonder veel subtiliteit

slechten indruk op al de Vlamingen"). Op de vergadering van de Vlaamse Kamergroep van 20 januari had Isidoor De Greve, gewezen arbeider en nu volksvertegenwoordiger voor Roeselare-Tielt, aangedrongen dat de leden, zowel ouderen als jongeren, enkel 'Vlaams' zouden spreken. Helleputte en Van Cauwelaert hadden zich daartegen verzet (verslag in AFVC). Het is dus vreemd dat *De Standaard* meende Heyman te moeten kapittelen. In de Kamerzitting van 20 januari werd vrijwel uitsluitend Frans gesproken, enkel de christendemocraat Hendrik Marck en de fronter Hendrik Borginon kwamen zeer kort tussen in het Nederlands.

60 *Le Démocrate*, 31 januari 1920.

61 "Zo 'De Standaard' niet bevoegd is om op christen democratisch gebied den toon aan te geven, de 'Démocrate' is evenmin op Vlaams gebied, of liever de maatschappij 'Rerum Novarum', stichteres van de 'Démocrate' en de 'Volksmacht' zaliger, is geen christen Vlaamse inrichting. Zij heeft de 'Volksmacht' laten schieten, en de 'Démocrate', willen opknappen, alhoewel 80 t.h. van de christelijke gesyndikeerden Vlamingen zijn. En toen de 'Volksmacht' doodging, schreeuwde haar broeder, de 'Démocrate', zijne droefheid uit al roepende tot de Vlamingen dat zij voortaan hun genegenheid op hem zouden overbrengen. Een Frans orgaan voor onze Vlaamse werkers!" (*De Standaard*, 1 februari 1920).

62 *Le Démocrate*, 31 januari, 4, 7, 13, 15, 18, 19, 22-23, en 25 februari; *De Standaard*, 1, 5, 8, 14, 16, 20 en 24 februari 1920.

alludeerde hij op de soms radicale stellingnames van de Vlaamse krant. De toon werd steeds heftiger toen *Le Démocrate* de flaminganten in de Kamer verweet tiran te spelen over de christendemocratie. “*Décidément, le 'Standaard' ne veut pas comprendre que le groupe démocrate-chrétien à la Chambre ne peut pas se prêter à la tactique d'absorption du groupe flamand.*”⁶³ Toen hem berichten bereikten over de samensmelting van de Katholieke Vlaamse Verbonden en de katholieke partij, nam hij het op voor ‘le parti catholique un et indivisible’.⁶⁴ GEO, de auteur van de artikelen in *Le Démocrate* was niemand minder dan Georges Heyman, broer van de volksvertegenwoordiger, die nog geen jaar tevoren met Van Cauwelaert had onderhandeld over samenwerking. Het is duidelijk dat de mislukking van de geplande samenwerking tussen *De Standaard* en *De Volksmacht* wonden had geslagen.

Sprak Georges Heyman in eigen naam, of was hij de spreekbuis van “*de Brusselse middens*”? Zo eensgezind was de christelijke arbeidersbeweging niet. Op 1 maart verdedigde Valerius Claes, als rapporteur voor de hervorming van de zieltoegende Belgische Volksbond, op de maandelijkse propagandistenvergadering van het ACV en in aanwezigheid van pater Rutten de aansluiting van de werkliedenbonden bij de Katholieke Vlaamse Landsbond, die, aldus Claes, de katholieke partij in Vlaanderen zou worden. Pater Claes was directeur van sociale werken in Leuven en geen marginale figuur. Hij was een van de achttien aanwezigen geweest op de Landsbondvergadering van 11 februari. Hij werd bijgevallen door de jonge René Carels van de ACV-studiedienst. Honoré Maes, priester-directeur van sociale werken van Kortrijk, sneerde naar de Waalse aanwezigen dat het tijd werd dat ze ‘Vlaams’ zouden leren. Deze incidenten lokten meteen een felle reactie uit van de Waalse propagandisten en directeurs van sociale werken, die enkele dagen later in Namen de koppen bij elkaar staken en een protestmotie goedkeurden voor het ACV-bureau, waarvan ze ook kardinaal Mercier ‘officieus’ op de hoogte brachten.⁶⁵ Dat belette niet dat Claes vier maanden later door pater Rutten gevraagd zou worden om in Brussel nationaal adviseur van de werkliedenbonden te worden, vooraleer hij als gevolg van een ruzie in de Leuvense vakbond uit de christelijke arbeidersbeweging stapte en tijdelijk van het ‘politieke toneel’ verdween.⁶⁶

— 63 *Le Démocrate*, 7 februari 1920.

64 GEO, Le parti catholique un et indivisible, in: *Le Démocrate*, 25 en 29 februari 1920.

65 AAM, FM: Jean Pierlot, directeur van sociale werken van Namen en Luxemburg (broer van de latere premier Hubert Pierlot), aan Mercier, 6 maart 1920. In bijlage de motie goedgekeurd door de Waalse propagandisten en directeurs van sociale werken op 4 maart met een verslag van de propagandistenvergadering van 1 maart. Daarin onder meer: “*S’élèvent avec toute leur énergie, tant en leur nom, qu’au nom des organismes qu’ils représentent, contre l’immixtion de la politique dans les œuvres sociales; contre l’affiliation de ces œuvres à des organismes politiques quelconques et à des organismes flamingants en particulier; blâment et réprouvent les tendances séparatistes par certains propagandistes flamands à plusieurs reprises et notamment dans la réunion de la confédération, le 1er mars dernier.*” Veertien van de vijftien aanwezigen keurden de motie goed. Jan Belpaire, diocesaan directeur van sociale werken van het (tweetalige) aartsbisdom Mechelen en proost van het ACV, onthield zich.

66 Claes lag in Leuven ook aan de basis van de wekenlange staking (april-mei 1920) van 27

Hoewel er zeventien vertegenwoordigers van de 'christelijke werklieden' waren gekozen in Vlaanderen, Brussel en Wallonië, hadden die geen parlementaire groep gevormd. In het debat over de regeringsverklaring hadden ze in verspreide slagorde gemarcheerd. En toen Hendrik Heyman in december 1919 de recent gevormde werkliedenbonden samenriep voor de vorming van een nationale federatie, beperkte dat initiatief zich uitsluitend tot Vlaanderen. Mogelijk droeg het gekrakeel tussen *Le Démocrate* en *De Standaard* ertoe bij dat op 4 maart 1920 een Vlaams-Waalse Democratische Kamergroep werd opgericht met Hendrik Heyman als voorzitter, al zal het aankomend debat over de afschaffing van het artikel 310 van het strafwetboek betreffende het stakingsrecht allicht een meer dwingende reden zijn geweest. Voor een nieuwe bijeenkomst van de Vlaamse Kamergroep was het dan weer wachten tot 27 mei. Wat er ook van zij, de felle perspolemie bracht de medewerking van pater Rutten, Heyman en de christelijke arbeidersbeweging aan het Pinkstercongres van de Landsbond niet in het gedrang.⁶⁷

EUFORIE ROND HET KATHOLIEK VLAAMSE CONGRES

Op 23 en 24 mei 1920 had dan het Katholiek Vlaams Congres plaats in Antwerpen.⁶⁸ Het was geen congres van flaminganten in de enge zin van het woord, maar veeleer een congres van het katholieke Vlaanderen, waaraan de standsgroeperingen van arbeiders, boeren en middenstanders en de grote culturele organismen hun medewerking verleenden. Ter gelegenheid van het congres hield de Boerenbond zijn jaarlijkse algemene vergadering in Antwerpen en congresseerden ook de Landsbond van de Middenstand, het Algemeen Verbond der Studiekringen, de Vrouwenbond 'Constance Teichmann', het Davidsfonds, het Verbond der Katholieke Vlaamse Hogeschooluitbreidingen en het Christelijk Onderwijzersverbond in de Scheldestad. De leiders van al die organisaties zetelden in het organiserend comité.⁶⁹ De manifestatie was opgevat naar het model van de grote katholieke congressen van Mechelen en telde meerdere afdelingen

naaisters die uitgebuit werden in vier confectiehuizen van de stad (G. Tirelire, *Recht door* [...], pp. 48-52). Hij vreesde dat men hem wilde wegpromoveren naar Brussel. Daarom stelde hij als voorwaarde: "De bevoegde overheid gelieve te verklaren dat zij aanneemt dat ik naar het Werkersverbond mag gaan met geheel mijne Vlaamse en democratische overtuiging, dat niets zal gedaan worden om mij daarin te belemmeren en dat gebeurlijke moeilijkheden die daaruit kunnen voortvloeiën niet zullen dienen ten verwijte of ter afkeuring" (Archief Vlaamse Kapucijnen: Claes aan zijn provinciaal overste, 24 juli 1920).

⁶⁷ Heyman zat de afdeling Arbeiders voor. Hij en pater Rutten kwamen actief tussen in de afdeling Godsdienstige en zedelijke belangen. Beiden zaten telkens aan de eretafel of op het erepodium.

⁶⁸ Van het congres verscheen geen verslagboek. We zijn aangewezen op de persverslagen, vooral in *De Standaard* van 24 tot en met 30 mei 1920; en *De Gazet van Antwerpen*, 24-25 en 26 mei 1920.

⁶⁹ Voor de Boerenbond: Emiel Vliebergh (afwezig wegens ziekte), kanunnik Eduard Luytgaerens, priester Ludovicus Clijsters, Gustaaf Sap; voor de arbeiders: Hendrik Heyman, priester Floris Prims, Filip Van Isacker; voor de middenstand: Louis Crauwels, priester Isidoor Lambrechts, Gustaaf Sap; voor de vrouwen: Marie Belpaire en Maria Baers. Op de jaarvergadering van de Boerenbond, die op 31 december 1919 676 gilden en 60.274 leden telde, kwamen volgens *Gazet van Antwerpen* 3.000 boeren opdagen; ze vertegenwoordigden 400 gilden.

Van het Katholiek Vlaamsch Congres te Antwerpen

Voor den fotograaf had het zoo schitterend geslaagd Vlaamsch Congres het groote nadeel dat al de vergaderingen in uiterst donkere zalen plaats hadden, waarin niet gefotografeerd kon worden. We moeten ons daarom jammer genoeg tevreden stellen met een paar instantané's van dit congres. Hoewel we alles in het werk gesteld hebben om de deelnemers in groep bijeen te krijgen, mochten wij er niet in slagen. De bijval was zoo onverwacht groot dat de commissarissen van orde en de leiders het kleine vergaten.

- ^ Schitterend geslaagd Katholiek Vlaams Congres in Antwerpen, 23-24 mei 1920, maar helaas zijn de zalen te donker voor de fotograaf. [ADV, VY103, *Ons Volk Ontwaakt*, 29 mei 1920]

(godsdienselijke belangen, culturele belangen, vrouwen, arbeiders, landbouw enz.); de taalkwestie was geen prominent congressthema. Erevoorzitters waren de Luikse bisschop Rutten, die niet aanwezig was, minister Prosper Poulet en minister van staat Joris Helleputte, die ook voorzitter van de Boerenbond was. Die laatste zat het congres effectief voor omdat minister van staat Aloys Van de Vyvere, de echte congresvoorzitter, weerhouden was in Roemenië.⁷⁰ Van Cauwelaert was algemeen secretaris.

Het was geen politiek congres, hoewel het duidelijk bedoeld was om politieke vruchten af te werpen. Nog voor het plaatsvond en met verwijzing naar de brede steun schreef *De Standaard*: "Bij de verjonging van de katholieke organisatie zal de invloed van

⁷⁰ Hij verdedigde in Boekarest de belangen van Petrofina, waarvan hij raadgever was (V. Janssens, *Burggraaf Aloys van de Vyvere in de geschiedenis van zijn tijd 1871-1961*, Tielt, 1982, pp. 123-128). Kardinaal Mercier had het erevoorzitterschap dat hem door Van de Vyvere was aangeboden, afgewimpeld (R. Boudens, *Kardinaal Mercier en de Vlaamse beweging*, Leuven, 1975, pp. 240-241).

het Antwerpse congres niet te miskennen zijn. Is het niet reeds een toepassing van de samenwerking in het verband der standsorganisatie? En wie zou uit naam kunnen spreken van de katholieke Vlamingen in de schoot van de partij die buiten het congres staat? Dit weze men ook te Brussel indachtig."⁷¹ De politieke draagwijdte kwam duidelijk tot uiting in de slottoespraak van minister Pouillet. De Leuvense professor Pouillet had sinds de oorlog een opmerkelijke evolutie doorgemaakt. Hoewel van huis uit Franstalig, was hij als minister in Le Havre met Helleputte en Van de Vyvere een van de beschermheren van Van Cauwelaert geworden. Toen hij na de wapenstilstand bij de regeringsformatie uit de boot viel, werd hij voorzitter van de Kamer van Volksvertegenwoordigers. In augustus 1919 verbaasde Pouillet vriend en vijand door een openlijke steunverklaring aan het Vlaamse minimumprogramma. Zijn aanstelling, in december 1919, als minister in het tweede kabinet-Delacroix was bedoeld als een brug naar flaminganten en christendemocraten. In zijn toespraak noemde hij het congres de *"democratische vleugel van de katholieke partij"*. *"Wij maken de overgrote meerderheid uit van de katholieke partij en onze stem moet gehoord worden."*

Het tweedaagse congres van Antwerpen was met meer dan duizend deelnemers en de fel toegejuichte slotrede van minister Pouillet een groot succes. Van Cauwelaert liet de gelegenheid niet voorbijgaan. *"Ik zal me in de komende weken bezighouden met de versteving van onze Landsbond"*, schreef hij op 7 juni aan Edmond Rubbens, student in Leuven en een van de sprekers op het congres, *"en ook gij kunt grote diensten bewijzen bij dit werk. Op het congres te Antwerpen is gebleken dat onze Landsbond een macht worden kan: laten wij het ijzer smeden wanneer het heet is."*⁷² In de roes van zijn succes hield Van Cauwelaert zich compleet afzijdig van het initiatief van Paul Segers, de voorzitter van de Federatie van Katholieke Kringen, om de katholieke partij te revitaliseren, een initiatief dat wel veel aandacht kreeg in de Franstalige katholieke pers. *"De jonge wijf van de christendemocratie en bijzonder deze van de Vlaamse christendemocratie laat zich niet in de oude vaten van het grondwettelijk conservatisme persen"*, schreef hij enigszins arrogant in *De Standaard* aan de vooravond van het Federatie-congres van 13 juni.⁷³

Hier moeten we stilstaan bij het gebruik van de term christendemocratie, die aanleiding gaf en nog kan geven tot verwarring. Terwijl Van Cauwelaert de term een brede betekenis gaf, hij doelde zowel op de arbeiders-, de boeren- en de middenstandsorganisaties,⁷⁴ werd het label door de christelijke arbeidersbeweging sinds de oorlog voor haarzelf opgeëist. *Le Démocrate*, het blad van pater Rutten, voerde als ondertitel 'Organe de la Démocratie Chrétienne en Belgique' en de opvolger van de Belgische Volksbond zou

71 Herwording. Het Katholiek Vlaams Congres, in: *De Standaard*, 16 mei 1920.

72 AFVC.

73 *De Standaard*, 12 juni 1920.

74 *"Wij hebben van de christene democratie een ruimere opvatting. Wij zijn niet het blad uitsluitend van de arbeidersstand, zoals de 'Démocrate' dat wil zijn. In ons blad vernemen al de standen, arbeiders, bedienden, beambten, middenstanders en boeren echo's van hun verlangens en verzuchtingen"*. Noch Vlaming! Noch Demokraat!, in: *De Standaard*, 1 februari 1920.

in 1921 de naam Algemeen Christen Democratisch Verbond aannemen, vooraleer die werd gewijzigd in Algemeen Christen Werkersverbond (ACW). De brede en de enge betekenis werden in de jaren na de Eerste Wereldoorlog door elkaar gebruikt en dat zou tot aan de regering-Poullet-Vandervelde (1925-1926) het geval zijn. Geleidelijk, en definitief vanaf het einde van de jaren twintig, werd de meer beperkte betekenis dominant.⁷⁵

In de volgende maanden liet Van Cauwelaert zich door de jonge secretaris van de Landsbond Leo De Raedt nauwkeurig inlichten over de stand van zaken in de verschillende arrondissementen. Aan Alfred Habets, een losse medewerker van *De Standaard*, gaf hij de opdracht een rapport te maken *“over de Vlaamse organisatie en de toestand der openbare opinie in de verschillende arrondissementen. Duid mij de beste werkers aan en geef me namen op van personen die eventueel in aanmerking zullen komen voor propaganda. Zet onze katholieke Vlaamse vrienden ook eens aan om te werken voor het Katholiek Vlaams Verbond opdat het spoedig geheel het katholieke leven in Vlaanderen omvatte.”*⁷⁶ Geheel het katholieke leven moest dus in handen van het Katholiek Vlaams Verbond komen, inclusief de leiding van de katholieke partij in Vlaanderen. Op 9 december 1919 had Van Cauwelaert al aan syndicaal propagandist Hubert Mampaey inzake de werking van het Katholiek Vlaams Verbond te Boom het advies gegeven naast voordrachten en liederavonden ook studiekringen in te richten *“die zich bezighouden met gemeentelijke en kantonnale belangen met het oog op de a.s. gemeentelijke en provincieverkiezingen”* en – vooral dat was in de optiek van Van Cauwelaert van belang – te trachten *“een kern van personen te vormen behorende tot onze verbonden, die zich willen bezig houden met het herzien van de kiezerslijsten en met de voorbereiding der verkiezingspropaganda”*.⁷⁷ De laatste twee bezigheden waren tot dan toe het monopolie gebleven van de Associaties.

Maar opnieuw kwam een pijnlijk incident de verhouding tussen Van Cauwelaert en de nationale leiding van de arbeidersbeweging verstoren. Op 11 juli 1920 werd in Antwerpen de student Herman Van den Reek door de politie neergeschoten tijdens een verboden manifestatie. Op 16 juli verscheen in *De Standaard* een lasterend artikel aan het adres van Georges Heyman, die een *“bastaard-Vlaming”* werd genoemd. Georges Heyman had in *Le Démocrate* het optreden van de Antwerpse burgemeester De Vos bij de 11 juli-viering goedgekeurd. Het artikel van *De Standaard* was niet ondertekend, maar van de hand van Jan Caberghs, die van *De Volksmacht* was overgekomen.

⁷⁵ Toen in 1945 de Christelijke Volkspartij (CVP) werd opgericht, bleef de term ‘christendemocraat’ nog steeds gereserveerd voor het ACW. Bij de splitsing van de unitaire CVP in 1968 omarmde de Vlaamse CVP de term ‘christendemocraat’ (in lijn met de Europese traditie sinds de Tweede Wereldoorlog), maar in de Franstalige PSC bleef het onderscheid houden tussen ‘les sociaux-chrétiens’ en ‘les démocrates-chrétiens’ behouden, waarbij de laatste term verwees naar de christelijke arbeidersbeweging (mouvement ouvrier chrétien).

⁷⁶ AFVC: FVC aan Habets en antwoord, 21 en 22 juni 1920.

⁷⁷ AFVC: FVC aan Mampaey, 9 december 1919.

Het stuk verwekte opschudding in de Belgische perswereld. Van Cauwelaert sprak zijn verbazing uit tegenover Hendrik Heyman. *“Na de verdachtmakingen van activisme, welke hij bij andere gelegenheden ons naar het hoofd heeft geslingerd was het niet te verwonderen dat deze nieuwe onbehoorlijkheid de maat heeft doen overlopen. Eerlijk gesproken, ik word uit uw broer niet wijs.”* Hendrik Heyman repliceerde met een triestige maar evenzeer verontwaardigde brief aan Van Cauwelaert. Hij keurde de houding van zijn broer af, maar vond het artikel van Caberghs gemeen. Hij drukte erop dat zijn broer Vlaamsgezind was, maar hield aan de *“onafhankelijkheid van de werkersbeweging”*.⁷⁸

Uit het rapport van Habets bleek dat de organisatie van de Verbonden in West-Vlaanderen zeer ongelijk was.⁷⁹ Het Gouwverbond, dat in 1919 een kortstondig leven had gekend, moest op 19 augustus 1920 worden heropgericht. De uitnodiging was uitgegaan naar *“burgers-, boeren- en werkliedenbonden; Jonge Wachten en oud-strijders; studiekringen, toneel-, letterkundige en muziekmaatschappijen, alles wat katholiek en volks voelt, moet bijkomen en meedoen. Onze priesters, met toestemming en goedkeuring van hun geestelijke overheid, zullen ons ter zijde staan.”*⁸⁰ Tot verrassing van velen konden de initiatiefnemers zwaaien met een aanmoediging van bisschop Waffelaert.⁸¹ Uit het rapport van Leo De Raedt bleek dat in de frontstreek en Kortrijk, Oudenaarde en Aalst, en Brussel het Katholiek Vlaams Verbond niet bestond of geen werking bezat. Elders werd krachtig gewerkt. Turnhout noemde hij een model.⁸² Opvallend waren de congressen die in de loop van september door de Katholieke Vlaamse Verbonden werden ingericht, telkens met medewerking van de standsorganisaties. In Antwerpen zou op 12 september 1920 gesproken worden over *“Hoe bevorderen we een gepaste samenwerking tussen standsorganisatie en Katholiek Vlaams Verbond”*. Volgens de uitnodiging hadden *“de zakelijke besprekingen in de afdelingen (van het Congres te Antwerpen) klaar aangetoond hoe Vlaamse en maatschappelijke belangen elkaar noodzakelijk in de stands-*

78 Le Démocrate, 11, 12, 15 en 18 juli 1920; De Standaard, 16 en 27 juli 1919. AFVC: FVC aan H. Heyman en antwoord, 23 en 24 juli 1920.

79 AFVC: ‘Vertrouwelijk verslag over de Vlaamse organisatie, de toestand der openbare opinie en die van het Katholiek Vlaams Verbond in West-Vlaanderen, opgemaakt op verzoek van Van Cauwelaert door Habets’, 7 juli 1920.

80 AFVC: Omzendbrief van het Katholiek Vlaams Verbond van West-Vlaanderen, 12 augustus 1920.

81 In een persoonlijk gesprek met de bisschop, dat plaats vond op 15 juni 1920, kreeg Achiel Denys van Roeselare, die de herinrichting van het Katholiek Vlaams Gouwverbond van West-Vlaanderen op zich had genomen, de toelating om de Katholieke Vlaamse Verbonden met behulp van de priesters op te richten op basis van het Vlaamse minimumprogramma. Dat nieuws werd tot grote verrassing meegedeeld op een vergadering van flamingantische voormannen te Roeselare op 20 juni. AFVC: Habets aan FVC, 15 juni, 18 juni (in bijlage: Denys aan Habets, 17 juni) en 22 juni 1919 (in bijlage: Denys aan Habets, 20 juni).

82 AFVC: ‘Verslag van de werking van de Katholieke Vlaamse Landsbond en het Katholiek Vlaams Verbond van Antwerpen tijdens augustus 1920, opgesteld door L. De Raedt’ voor FVC, 15 september 1920. Het Katholiek Verbond van Turnhout had op 1 augustus een grootse betoging gehouden (De Standaard, 3 en 4 augustus 1920; Gazet van Antwerpen, 4 augustus 1920).

organisatie ontmoeten”.⁸³ In Sint-Niklaas en Mechelen werden gelijkaardige congressen georganiseerd.

CONTROVERSE OVER DE KATHOLIEKE VLAAMSE VERBONDEN

In het najaar waren de wittebroodsweken van de Katholieke Vlaamse Landsbond voorbij. De euforie die de verkiezingen en het Pinstercongres hadden opgewekt, was weggeëbd. Het neerschieten van Van den Rieck bij de 11 juli-viering te Antwerpen en de veroordeling van Lodewijk Dosfel tot tien jaar opsluiting door het Gentse hof van assisen wegens activisme (17 juli) hadden de gemoederen verhit. De goedkeuring van de bestuurlijke taalwet in de Kamer (6 augustus) creëerde een kortstondig moment van enthousiasme in Vlaamsgezinde milieus, maar de Senaat weigerde het ontwerp voor het parlementair reces in behandeling te nemen. Het Frans-Belgisch militair akkoord van 7 september 1920, dat door zijn geheim karakter wilde speculaties voedde, zette kwaad bloed bij veel flaminganten. Vooral Van Cauwelaert, als voorzitter van de Vlaamse Kamergroep, en minister Pouillet moesten het ontgelden. De ‘slappe’ houding van de Vlaamse Kamergroep lokte scherpe kritiek uit. Van Cauwelaert kreeg te horen dat hij uit ambitie om minister te worden niets had durven ondernemen; van een obscuur Vlaams Veemgerecht kreeg hij zelfs doodsb bedreigingen.⁸⁴ In die context brak in *De Standaard* een discussie los over de rol van de Vlaamse Kamergroep en van de Katholieke Vlaamse Verbonden.

In *De Standaard* van 24 september 1920 verscheen van Edmond Rubbens een artikel ‘Voor meer samenwerking. Waar blijft onze vlag?’ De auteur verwees daarin naar de eensgezinde en tuchtvolle katholieke partij in Nederland en vroeg zich af waar in Vlaanderen de leiding en de tucht te vinden waren. Er is een gebrek aan organisatie en duidelijke politieke koers, zo besloot hij.⁸⁵ In hetzelfde nummer verscheen een Vrije Tribune van de ambtenaar en schrijver Ernest Claes, ‘De Frans-Belgische Entente’, waarin hij Alfons Van de Perre opriep de leiding te nemen van het verzet tegen het militair akkoord.⁸⁶ Twee dagen later reageerde Van de Perre met een stuk ‘Over een

83 AFVC: Omzendbrief van het Katholiek Vlaams Verbond van Antwerpen (uitnodiging voor congres 12 september 1920), ongedateerd.

84 AFVC: Van de Vyvere aan FVC, 9 oktober 1920; FVC aan procureur-generaal van Brussel, 11 oktober 1920.

85 E. Rubbens, Voor meer samenwerking. Waar blijft onze vlag?, in: *De Standaard*, 24 september 1920.

86 E. Claes, Vrije tribuun. De Frans-Belgische Entente, in: *De Standaard*, 24 september 1920. Van de Perre, die na de verkiezingen van 16 november 1919 ontslag had genomen als volksvertegenwoordiger, had al sinds 11 augustus in talrijke bijna dagelijkse bijdragen in *De Standaard* gewaarschuwd tegen een militair akkoord met Frankrijk, zijn laatste stuk dateerde van 17 september. In een felle brief aan Van de Perre schreef De Pillecyn die dag dat *De Standaard* niet mocht zwijgen, zelfs als Pouillet in het gedrang kwam: “Ik acht het dringend nodig dat ‘De Standaard’ onmiddellijk zonder aanzien van personen de campagne van verzet opent die reeds door de Frontpartij werd ingezet” (Th. Luykx, *Dr. Alfons Van de Perre* [...], pp. 255-262, citaat p. 261)

- > De jonge Edmond Rubbens uit Zele, student in Leuven, wordt in september 1919 lid van het hoofdbestuur van de Katholieke Vlaamse Landsbond. In 1927 volgt hij Hendrik Heyman op als voorzitter van het ACW.
[KADOC kfa019254]

Frans-Belgisch militair verbond. Een woord aan mijnheer Claes'. Ook hij stelde een totaal gebrek aan leiding en tucht vast en leverde kritiek op de Vlaamse Kamergroep, aan wiens bestaan velen begonnen te twijfelen. Velen waren ontgoocheld over de werking van de Katholieke Vlaamse Verbonden en de zelfbestuur-gedachte won veld.⁸⁷ Op 30 september 1920 gaf priester Arthur Dumortier, proost van de middenstandsbond te Roeselare, zijn ideeën over 'Onze Katholieke Vlaamse Partij'. Na het refrein over het gebrek aan tucht en leiding schreef hij: *"In Vlaams België moet er een nieuwe katholieke inrichting op katholieke en Vlaamse grondslag gebouwd worden (...) De werking van iedere gekozenen moet steunen op het mandaat, dat hem door zijn kiezers toevertrouwd werd, en de wil dezer kiezers moet uitgedrukt worden in breed ingerichte politieke kringen waartoe deze kiezers behoren."* Die nieuwe inrichting moet steunen op drie standen, burgers, boeren en werklieden, elk met hun eigen sociaal en economisch programma, maar met een Vlaams programma door de meerderheid vastgelegd.⁸⁸

87 A. Van de Perre, Vrije tribuun. Over een Frans-Belgisch militair verbond. Een woord aan mijnheer Claes, in: *De Standaard*, 26 september 1920.

88 A. Dumortier, Vrije tribuun. Onze katholieke Vlaamse partij. Aan dr. Van de Perre, in: *De Standaard*, 30 september 1920. Voor de situatie in Roeselare: F. Boudrez, *De Rodenbachstede: bakermat der Vlaamsche beweging? De Vlaamse beweging te Roeselare tijdens het interbellum*, Roeselare, 1997, pp. 84-87.

Na de klachten aan het adres van de Vlaamse Kamergroep bracht Van Cauwelaert zelf 'Een woord van opheldering en terechtwijzing' en kondigde hij terzelfdertijd een uitgebreid gewetensonderzoek aan. In de Kamergroep was er geen gebrek aan leiding en tucht en hij leverde voortreffelijk werk. Er moest een onderscheid gemaakt worden tussen partijorganisatie en parlementaire vertegenwoordiging. De partijleiders hoefden niet noodzakelijk de volksvertegenwoordigers te zijn. Bij de volksvertegenwoordigers was samenhang en tucht noodzakelijk, maar eenheid mocht niet verward worden met eendracht. Wat het partijleven in Vlaanderen betreft, was hij van mening dat het zijn voornaamste uitdrukking vond in de Katholieke Vlaamse Arrondissementsverbonden. Een versteviging van de partijstructuur was noodzakelijk op basis van standsorganisatie.⁸⁹

Na die eerder vage stellingnames kwam de redactiesecretaris van *De Standaard*, Filip de Pillecyn, krachtig tussen in een hoofdartikel met als titel 'Vlaamse belangen. Het noodzakelijke organisme'. Hij wees op de noodzaak van een centraal organisme voor de Vlaamse katholieken. Dat moest beslissend optreden in alle politieke vraagstukken en de gedragslijn trekken die door de parlamentsleden moest gevolgd worden. Het moest bovendien zorgen voor de coördinatie tussen de volksvertegenwoordigers en allen die een leidende rol spelen. Daarvoor kwam volgens de Pillecyn de Katholieke Vlaamse Landsbond niet in aanmerking. Dat was geen echt centraal orgaan maar een federatie van zwakkere en sterkere arrondissementsverbonden. Bovendien greep de Landsbond niet rechtstreeks in in het politieke leven, maar via de standsgroeperingen. Ten slotte omvatte het Katholiek Vlaams Verbond niet de volledigheid van het politieke leven. *"Het Katholiek Vlaams Verbond heeft geen autoriteit om uitspraak te doen in tal van andere vraagstukken."*⁹⁰

Het standpunt van de Pillecyn was ingegeven door de positie van de Katholieke Vlaamse Bond van Brussel waarin hij actief was. Die bond stond los van de standsorganisaties van arbeiders en boeren, maar had er in de verkiezingen wel een kartel mee gesloten. Door Van Cauwelaert werd de Pillecyn echter op de vingers getikt. *"Ik las uw artikel over het noodzakelijk organisme met pijnlijke verrassing. Terwijl dr. Van de Perre en ikzelf de voorzorg nemen onze gedachten te plaatsen onder de Vrije tribuun, geeft gij over hetzelfde onderwerp een redactieartikel, dat in de plaats van te leiden naar betere verstandhouding, nieuwe verwarring in de geesten moet stichten."*⁹¹ De verontwaardiging van Van Cauwelaert was onthullend voor zijn eigen opvatting over het "noodzakelijk organisme" dat leiding zou geven aan de katholieke partij.

89 F. Van Cauwelaert, Vrije tribuun. Een woord van opheldering en een terechtwijzing, in: *De Standaard*, 1 oktober 1920. Van Cauwelaert sprak van het partijleven "in Vlaams opzicht".

90 F. De Pillecyn, Vlaamse belangen. Het noodzakelijk organisme, in: *De Standaard*, 4 oktober 1920.

91 AFVC: FVC aan de Pillecyn, 4 oktober 1920. Omstreeks die tijd waren er meerdere klachten Van Cauwelaert aan het adres van De Pillecyn over de richting van *De Standaard*.

Op 5 oktober 1920 kwam priester Dumortier opnieuw aan de beurt met een bijdrage die aan duidelijkheid niets te wensen overliet. In zijn opiniestuk 'Het Katholiek Vlaams Verbond en de politiek' betoogde hij dat in Vlaanderen algemeen werd verwacht dat de leiding zou uitgaan van het Katholiek Vlaams Verbond. *"Het Katholiek Vlaams Verbond is niets anders dan de politiek-georganiseerde katholieke Vlamingen omdat we ons geen politiciers in Vlaams België voorstellen, die niet meteen meegaan in de Vlaamse Beweging die de klaar uitgesproken wil meedraagt van de overgrote meerderheid der katholieke Vlamingen. En daarom moet het Katholiek Vlaams Verbond de enige officiële katholieke inrichting in Vlaams België worden. Het Katholiek Vlaams Verbond moet zich inrichten op basis van standsorganisatie."* En de burgers-, boeren- en werkliedenbonden worden er vanzelf afdelingen van.⁹²

Terwijl minister Pouillet tegenover Van Cauwelaert zijn tevredenheid uitdrukte over dat stuk,⁹³ beweerde ook Van Cauwelaert in *De Standaard* dat zijn opvattingen over de reorganisatie van de katholieke partij ongeveer dezelfde waren als die van Dumortier, van wie hij het artikel met voldoening gelezen had. Hij vroeg dat de Katholieke Vlaamse Verbonden meer contact zouden houden met de Landsbond. En hij verdedigde de Vlaamse Kamergroep: *"[Het is] de enige parlementaire groep die doelbewust en met goed gevolg op wetgevend gebied voor de Vlaamse zaak werkzaam is. Het bestaan en de werkelijke sterkte van deze groep is reeds een eerste vrucht van de invloed van het bestaan der Katholieke Vlaamse Verbonden op ons partijleven."*⁹⁴

Op 18 oktober 1920 knoopte een anonieme proost van een werkliedenbond uit West-Vlaanderen terug aan bij de discussie over de rol van het Katholiek Vlaams Verbond. Volgens de schrijver stond het nog te veel buiten het werkelijke leven van de standsgroepen. De arbeiders verwachtten meer van het Katholiek Vlaams Verbond dan eenheid van religieuze en Vlaamsgezinde principes. Het Verbond zou moeten het initiatief nemen voor het opmaken van een sociaal programma zowel voor arbeiders, boeren als middenstanders. *"Het Katholiek Vlaams Verbond moet in Vlaanderen worden de katholieke partij zelf; dat staat buiten twijfel"*, en nog *"het gaat er hier waarachtig om te weten of het Katholiek Vlaams Verbond een tijdelijke groepering is, ofwel of het op weg is om te worden wat het moet zijn... de katholieke partij in Vlaams België"*.⁹⁵

Over de draagwijdte van al die artikels kan geen twijfel bestaan, evenmin over het persoonlijke standpunt van Frans Van Cauwelaert. De Katholieke Vlaamse Verbonden, opgevat in brede democratische zin, op basis van het toen fel toegejuichte principe van de standsorganisatie en de standenvertegenwoordiging, gefedereerd in de Katholieke

— 92 A. Dumortier, Vrije tribuun. Het Katholiek Vlaams Verbond en de politiek, in: *De Standaard*, 5 oktober 1920.

93 AFVC: Pouillet aan FVC, 5 oktober 1920.

94 F. Van Cauwelaert, Het Katholiek Vlaams Verbond en de katholieke partij, in: *De Standaard*, 6 oktober 1920.

95 Vrije tribuun. Een steentje in 't water, in: *De Standaard*, 14 oktober 1920.

Vlaamse Landsbond, moesten de nieuwe kaders van de katholieke partij in Vlaanderen uitmaken. Opvallend is de goedkeuring van die stellingname door minister Pouillet.

VAN CAUWELAERT DELFT HET ONDERSPIT

De campagne van *De Standaard*, want op een campagne leek het wel, was natuurlijk niet onopgemerkt voorbijgegaan aan de Franstalige vleugel van de christelijke arbeidersbeweging. In een uitvoerig hoofdartikel 'La Démocratie chrétienne et le Mouvement flamand' in *Le Démocrate* van 3 oktober 1920 maakte Georges Heyman brandhout van de stellingen die in *De Standaard* werden verdedigd. Vlaamse beweging en christendemocratie moesten hun autonomie bewaren. De controverse rond het Frans-Belgisch militair akkoord had overigens aangetoond dat de christelijke arbeidersbeweging er geen belang bij had de oekazen van de Vlaamse leiders te volgen. Van Cauwelaert gaf lucht aan zijn verontwaardiging tegenover Hendrik Heyman: "*Ik lees van morgen in [het persoverzicht van, n.v.d.a.] La Libre Belgique nog eens een stuk van uw broer, waarin hij in Le Démocrate zijn "dégoût" lucht tegenover de Vlaamse tirannen*" (...). Van Cauwelaert schreef verder er steeds toe bijgedragen te hebben om een open conflict te vermijden maar was nu van plan zelf "*de zaken eens op hun poten te zetten in De Standaard*". Hij wees erop dat Georges Heyman allerminst de belangen van de christelijke arbeidersbeweging in het Vlaamse land verdedigde en Hendrik Heyman zelf "*de grootste ondiens beweest*".⁹⁶ Heyman betreurde de bewoordingen van zijn broer, maar verklaarde ze door de verbittering na het lasterlijke artikel van juli. Hij was van mening dat het beter zou zijn als *Le Démocrate* zou zwijgen over de Vlaamse kwestie en dat hij zelf de puntjes op de i zou zetten.⁹⁷

Het zal geen toeval zijn geweest dat op 6 oktober een vergadering van het hoofdbestuur van de Katholieke Vlaamse Landsbond werd aangekondigd voor 7 november, samen met de leden van de Vlaamse Kamergroep en de afgevaardigden van de aangesloten verbonden, om de zaak ten gronde uit te praten.⁹⁸ Maar nog voor die belangrijke bijeenkomst plaatsvond, werd het probleem van de partijorganisatie te berde gebracht in de Vlaamse Kamergroep op 28 oktober. Moesten de Katholieke Vlaamse Verbonden de organisatie van de katholieke partij worden of uitsluitend de Vlaamse belangen verdedigen? Het antwoord van volksvertegenwoordiger Hendrik Heyman op die cruciale vraag was duidelijk: het Katholiek Vlaams Verbond had uitsluitend de Vlaamse belangen te behartigen. "*De katholieke partij moet zijn het samenvoegen van de*

96 AFVC: FVC aan H. Heyman, 5 oktober 1920.

97 AFVC: H. Heyman aan FVC, 6 oktober 1920. Volledige tekst opgenomen als bijlage bij dit artikel.

98 *De Standaard*, 6 oktober 1920. Interessant is de brief van FVC aan het Katholiek Vlaams Verbond van Limburg, waar de versmelting met de katholieke partij ver gevorderd was. "*Ik hoop dat Limburg goed zal vertegenwoordigd zijn op de belangrijke vergadering, welke we willen houden te Brussel op 7 november, om de inrichting en werking van onze KVV nog eens grondig te bespreken. Wij beleven tijden die van het grootste belang zijn voor de toekomst van ons volk*" (25 oktober 1920; AFVC).

vier groepen. Er zijn andere vraagstukken dan het Vlaamse vraagstuk. Alle standsgroepen moeten Vlaams programma aannemen." Helleputte was afwezig, want te laat verweetigd, maar hij zou hetzelfde hebben gezegd. De mening van Heyman schijnt door een meerderheid te zijn gedeeld zodat Pouillet en Van Cauwelaert zich erbij neerlegden het Katholiek Vlaams Verbond zijn eigen karakter te laten bewaren.⁹⁹

Van Cauwelaert kan niet onwetend zijn geweest over de onderhandelingen die op 21 september 1920 waren gestart voor de oprichting van het Katholiek Verbond, dat we beter kennen als de Katholieke Unie. Niet alleen Helleputte, voorzitter van de Boerenbond, was daar sinds jaar en dag voorstander van, maar ook de christelijke arbeiders oriënteerden hun actie in die richting. Op 10 oktober, dus een paar weken voor de vergadering van de Kamergroep, en enkele dagen na het bewuste artikel van Van Cauwelaert over de rol van het Katholiek Vlaams Verbond, gaven afgevaardigden van de Vlaamse werkliedenbonden in aanwezigheid van pater Rutten hun fiat voor de stichting van het Algemeen Christen Werkersverbond van België. Die bijeenkomst werd voorgezeten door Hendrik Heyman. Het Werkersverbond, zo werd beslist, zou samen met het ACV, de coöperaties en de Christelijke Mutualiteiten het zogenaamde Democratisch Blok vormen, zeg maar de opvolger van de Belgische Volksbond, en vervolgens aansluiting zoeken met de andere standen om tot een volledige politieke reorganisatie van de katholieke krachten te komen. Niet alleen *Le Démocrate*, maar ook *De Standaard* en *Gazet van Antwerpen* hadden over die bijeenkomst uitvoerig verslag uitgebracht.¹⁰⁰

Nog vóór de vergadering van de Landsbond werd het standpunt van Van Cauwelaert bovendien door twee andere leden van de Kamergroep, Hendrik Baels en Alfons Van Hoeck, publiekelijk aangevochten. Baels, beheerder van NV De Standaard en sinds 11 februari 1920 ook volksvertegenwoordiger voor Oostende, betoogde in een Vrije Tribune, 'De zending van het Katholiek Vlaams Verbond', dat dit niet de katholieke partij mocht zijn in Vlaanderen. Vooreerst zou men op die manier minder Vlaamsvoelenden buiten sluiten. Bovendien had het Katholiek Vlaams Verbond vooral een culturele zending bij de burgerij en bestond zijn politieke taak er alleen in toe te zien dat geen kandidaat op de lijst kwam die niet "zuiver en gans overtuigd" Vlaamsgezind was. Ten slotte behartigde het Katholiek Vlaams Verbond feitelijk slechts de taalbelangen en was het bestuur meestal samengesteld uit mensen die niet in de sociaaleconomische organisaties stonden.¹⁰¹ Het artikel van Baels en de vergadering van de Landsbond kwamen op tijd, oordeelde Van Hoeck, christendemocratisch volksvertegenwoordiger

— 99 KADOC, Archief Philip Van Isacker: Verslag 28 oktober 1920. Dit verslag wordt ook vermeld in H.J. Elias, *Vijfentwintig jaar Vlaamse beweging 1914/1939*, II, Antwerpen, 1971, pp. 36-37.

100 *Le Démocrate*, 11 oktober 1920; *Gazet van Antwerpen*, 11 oktober 1920; *De Standaard*, 12 en 13 oktober 1920. Op 15 november volgde een vergadering van de Waalse werkliedenbonden. E. Gerard, *Uit de voorgeschiedenis van het ACW [...]*, pp. 511-515.

101 H. Baels, Vrije tribuun. De zending van het Katholiek Vlaams Verbond, in: *De Standaard*, 3 november 1920.

voor Turnhout en lid van het voorlopig bestuur van het Werkersverbond, “want in vele arrondissementen schijnt de beweging, om het Katholiek Vlaams Verbond in de katholieke partij te versmelten, reeds aan ‘t groeien”. Hijzelf was eveneens van mening dat het Katholiek Vlaams Verbond boven de politiek moest blijven staan.¹⁰²

Aan Frans Van Cauwelaert, de ‘vader van de bestuurlijke taalwet’ die in de Kamer was aangenomen, werd op 31 oktober door Vlaamsgezinden uit heel Vlaanderen een grootste hulde gebracht in Antwerpen.¹⁰³ Werd het leiderschap van de Antwerpse politicus genoemd, dan werd de leidende positie van zijn Katholieke Vlaamse Landsbond toch niet breed aanvaard. Een week later, op de vergadering van de Landsbond te Brussel bleek de berg een muis te baren. Heel wat afgevaardigden van arrondissementsbonden en ook heel wat leden van de Vlaamse Kamergroep waren die zondag 7 november opgedaagd. Het verslag vermeldt een 200-tal aanwezigen. Het Pinkstercongres uitgezonderd, waren nooit zoveel personen verschenen. De missie van de Landsbond was het eerste en cruciale agendapunt. Voorzitter Van Cauwelaert formuleerde de vraag klaar en duidelijk: “Moeten de arrondissementsbonden en de Landsbond, die er de federatie van is, als zelfstandige Vlaamse inrichting zich vergenoegen met de bezielende kracht te zijn van onze katholieke partij, of moet er naar worden gestreefd dat de Landsbond de belichaming worde van de partij zelf?” Er volgde een lange discussie waaraan onder anderen Ernest Claes, priester Dumortier, dokter Van de Perre, de volksvertegenwoordigers Heyman, Pouillet, Helleputte, Peel en Van Cauwelaert zelf deelnamen. De visie van Heyman en Helleputte haalde de bovenhand, want Van Cauwelaert vatte de bespreking als volgt samen: “De katholieke partij moet 1) democratisch zijn en dit wordt best gewaarborgd door standsorganisatie, 2) zij moet Vlaamse eisen in haar programma schrijven. De Katholieke Vlaamse Landsbond moet zich inspinnen om deze doeleinden te bereiken en moet ernaar streven zonder dat het daarom noodzakelijk is dat het als politiek organisme optrede, dat het katholieke Vlaamse land in Kamer, Senaat, provincie en gemeente, alleen vertegenwoordigd is door personen die ook het Vlaams programma voorstaan.” De omstandigheden zouden uitwijzen hoe dat concreet moest gebeuren. Die conclusie was diplomatisch geformuleerd, maar toonde aan dat er geen onverdeelde aanhang bestond voor het plan van Van Cauwelaert. In *De Standaard* verscheen er ‘s anderendaags geen uitvoerig verslag van deze belangrijke bijeenkomst, maar slechts een vrij neutrale tekst, weggemoffeld op de tweede bladzijde.¹⁰⁴

102 A. Van Hoeck, Uit de Kempen, in: *De Standaard*, 7 november 1920.

103 Het organiserend comité bevat een indrukwekkende namenlijst, onder wie vertegenwoordigers van de zeventien arrondissementale Katholieke Vlaamse Verbonden (uitnodiging in AFVC).

104 Belangrijke vergadering van den Katholieken Vlaamsen Landsbond, in: *De Standaard*, 8 november 1920. In het verslagboek werd de perstekst integraal overgenomen met toevoeging van enkele inleidende zinnen, waarin sprake is van ruim 200 aanwezigen (Verslagboek, KADOC, Archief Katholieke Vlaamse Landsbond). Min of meer gelijklopend verslag in *Gazet van Antwerpen*, 9 november 1920. Te vergelijken met de uitvoerige verslaggeving van de vergadering van 23 januari 1921.

Het momentum was weg. Een poging om de katholieke partij in Vlaanderen onder de vlag van de Katholieke Vlaamse Landsbond te organiseren, was mislukt. Dat de positie van Frans Van Cauwelaert wankel was, mocht hij 's anderendaags opnieuw ondervinden toen koning Albert, na het ontslag van de tweede regering-Delacroix, het formaateurschap aanbood aan Paul Segers. De voorzitter van de Federatie van Katholieke Kringen weigerde beleefd, waarop de Franstalige Brusselaar Henry Carton de Wiart, met een lange staat van dienst als minister, werd aangesteld en een regering vormde waarin de Vlaamse Kamergroep, nochtans de meerderheid van de parlementaire rechterzijde, enkel door Van de Vyvere was vertegenwoordigd.

4. TOT BESLUIT

Was de poging om de Landsbond als leidend orgaan van de katholieke partij in Vlaanderen te positioneren wel ernstig én realistisch of was het eerder een hersenschim? Er valt niet te twijfelen aan de opvatting, de intentie en de ambitie van Frans Van Cauwelaert zelf. Hij formuleerde zijn visie klaar en duidelijk op verschillende momenten en deed achter de schermen inspanningen in die richting. Hij werd in zijn streven gesteund door Alfons Van de Perre, mede-uitgever van *De Standaard*, en, verrassend, door minister Pouillet. Maar men staat toch eerder verwonderd te kijken naar de gebrekkige werking van die Vlaamse Landsbond. De beperkte bestuursvergaderingen leken meer op een Spaanse herberg dan op een partijbestuur, en ook de arrondissementen waren veeleer ad hoc formaties, die met een grootse manifestatie de aandacht trokken, maar afhankelijk bleven van de deelnemende groeperingen en geen duurzame werking ontplooiden. Nochtans had Van Cauwelaert onmiddellijk na de verkiezingen van 16 november 1919 aan Floris Prims laten weten dat het ogenblik daar was *“om krachtdadig de organisatie van onze Katholieke Vlaamse Verbonden door te drijven”*.¹⁰⁵ Het succes van het Katholiek Vlaams Congres van mei 1920 was dan weer bedrieglijk, want in feite ging het om een combinatie van congressen van diverse verenigingen, zonder directe impact op het leven zelf van de Landsbond. Kortom, de ambitie van Van Cauwelaert correspondeerde niet met de staat van zijn organisatie.

Zoals meer gebeurt, was er ook een kloof tussen top en basis. Aan de basis was de 'verstrengeling' tussen sociale en Vlaamse beweging goed te merken. Maar aan de top domineerden machtspolitieke overwegingen. Een Katholieke Vlaamse Volkspartij avant-la-lettre, met een sterke Katholieke Vlaamse Kamergroep, vond geen gratie bij de leiders van de Boerenbond en de arbeidersbeweging op een moment dat de democratisering van het openbare leven ook voor hen nieuwe mogelijkheden bood. De Boerenbond manifesteerde zich als zeer Vlaamsgezind, stond pal achter het Vlaamse minimumprogramma, maar was een strak geregisseerde organisatie die haar gilden niet onder andermans politieke voogdij zou laten werken. Zijn voorzitter, Joris

¹⁰⁵ AFVC: FVC aan Prims, 26 november 1919.

Helleputte, was bovendien al een kwarteeuw voorstander van een standenpartij. Hendrik Heyman, de alomtegenwoordige leider van de christelijke arbeidersbeweging beklemtoonde niettegenstaande zijn manifeste Vlaamsgezindheid de onafhankelijkheid van zijn beweging. Op de achtergrond oefende pater Rutten, die met vele draden aan het Belgische politieke en kerkelijke bestel was verbonden, een matigende en 'Belgische' invloed uit. Er was ook een begrijpelijke, maar niet onbelangrijke asymmetrie in de posities van de hoofdrolspelers en bijgevolg in de informatie waarover ze beschikten en de invloed die ze konden aanwenden. Heyman en Helleputte hadden toegang tot de bijeenkomsten van de Landsbond en de Vlaamse Kamergroep, maar Van Cauwelaert niet tot de bestuursvergaderingen van de standsorganisaties. Te vermelden is de gereserveerde houding van Aloys Van de Vyvere, in mei 1920 opnieuw verkozen als voorzitter van de parlementaire rechterzijde..

Vanaf einde 1920 lag de bal in het kamp van Heyman en Helleputte, die in de loop van 1921 effectief een nationaal 'standenkartel' tot stand brachten met de Federatie van Katholieke Kringen van Paul Segers als weerbarstige partner. De Katholieke Vlaamse Landsbond en zijn voorzitter werden op geen enkele manier bij de stichting van die zogenaamde Katholieke Unie betrokken. In de realiteit zou de nieuwe constructie weinig impact hebben op het katholieke partijleven, waardoor de Katholieke Vlaamse Landsbond toch een politieke rol van betekenis zou blijven spelen. Dat Segers het onderspit moest delven bij de gemeenteraadsverkiezingen van april 1921 en de benoeming van Frans Van Cauwelaert als burgemeester van Antwerpen moest slikken, versterkte dan weer de positie van de laatste.

Er bestaat weinig twijfel over het Vlaamsgezinde standpunt van de christelijke arbeidersbeweging en van de Boerenbond in Vlaanderen na de Eerste Wereldoorlog, meer bepaald over hun steun aan het Vlaamse minimumprogramma dat door Frans Van Cauwelaert en zijn Katholieke Vlaamse Landsbond werd gepromoot. Dat gemeenschappelijke programma vormde zelfs een belangrijke integrerende factor in de vorming van een Vlaamse christendemocratische stroming, brede betekenis, die zich na de Eerste Wereldoorlog in de Belgische politiek profileerde. In die zin kunnen we, teruggrijpend naar de aanhef van deze bijdrage, met Lode Wils spreken van een 'verstrengeling' van Vlaamsgezinde en sociale actie. In zijn laatste boek *Vlaamse beweging, sociale beweging?* uit 2023, waarin hij het werk van Miroslav Hroch als leidraad neemt en bijgevolg de koppeling met een sociaal programma als voorwaarde beschouwt voor het succes van de 'nationale beweging', gaat Wils opnieuw in op de kwestie. Met de vasthoudendheid die hem altijd heeft gekenmerkt, verdedigt hij die 'verstrengeling' nog eens voor de periode 1890-1914, omdat zijn thesis precies voor die periode door andere auteurs werd betwist, maar stapt hij nogal snel over de periode na de Eerste Wereldoorlog.¹⁰⁶ Hoewel het duidelijk is dat de 'verstrengeling' tussen Vlaamse

106 L. Wils, *Vlaamse beweging, sociale beweging?*, s.l., 2023, vooral pp. 156-166 voor de periode voor 1914, pp. 239 en 365 voor de periode na de Eerste Wereldoorlog.

en sociale beweging aan katholieke zijde in 1918 breder en intenser was dan in 1890, en dus manifester en minder controversieel, was ze nochtans niet vanzelfsprekend en onproblematisch, zoals we in deze bijdrage hebben aangetoond. Het komt ons voor dat het debat over deze kwestie in feite vertroebeld wordt door het metaforisch en veeleer suggestieve karakter van de term 'verstrengeling': hij maakt namelijk niet duidelijk hoe de relatie tussen Vlaamse en sociale beweging precies moet worden opgevat. Gaat het om een samengaan, een integratie, van doelstellingen? van acties? of van organisaties? ligt het accent op de Vlaamse, dan wel de sociale beweging? en dekken ze elkaar geheel, of alleen gedeeltelijk? Uit onze bijdrage is gebleken dat op die vragen een genuanceerd antwoord moet worden gegeven. In de jaren na de Eerste Wereldoorlog hielden de zogenaamde standsorganisaties vast aan hun eigen missie en organisatiestructuur, zonder daarmee afbreuk te doen aan hun Vlaamsgezinde engagement.

Pas na het finaliseren van onze tekst kregen we volgende onthullende brief van Edmond Rubbens onder ogen. Het is een passende afronding van dit artikel. De brief van Rubbens dateert uit 1930, tien jaar na de feiten. De jonge student uit 1920 was toen voorzitter van het Algemeen Christen Werkersverbond (ACW) geworden en het ACW had sinds de Bormsverkiezing van december 1928 het voortouw genomen in de taalwetgeving. Aan Gustaaf Sap, die intussen de controle over *De Standaard* had verworven, vertrouwde hij toe: *"Ik weet ook dat M. Van Cauwelaert niet zeer sympathiek staat tegenover onze organisatie in 't algemeen. Zijn droom is geweest van de K[atholieke] Vl[aamse] Landsbond de katholieke partij van het Vl[aamse] Land te maken. De zaken zijn anders verlopen en het ACW is er van lieverlede toe gekomen zich met alle vraagstukken bezig te houden omdat anders alleen de Federatie van de Katholieke Kringen de leiding opeiste."*¹⁰⁷

¹⁰⁷ KADOC, Archief Gustaaf Sap: Rubbens aan Sap, 26 oktober 1930. Rubbens had Hendrik Heyman opgevolgd als voorzitter van het ACW, toen die laatste in november 1927 minister was geworden. Voor de rol van het ACW in de taalwetgeving: L. Wils & E. Gerard, Het ACW, de katholieke partij en de taalwetgeving (1929-1932), in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 55, 1996, nr. 4, pp. 235-255; jg. 56, 1997, nr. 1, pp. 3-24.

BIJLAGE: HENDRIK HEYMAN AAN FRANS VAN CAUWELAERT,
SINT-NIKLAAS, 6 OKTOBER 1920 (AFVC)

GEACHTE VRIEND FRANS,

Ik ontvang daar zooeven uw schrijven.

Ik ben even als Gij van meening dat in het artikel van mijn broer woorden voorkomen die geheel misplaatst zijn. Ik heb het hem ook gezegd. Ik zou nochtans wenschen dat Gij heel het artikel in "Le Démocrate" lezen zoudt, om met mij te bestatigen dat wij wel zeker het grondgedacht "autonomie der werkliedenbeweging" kunnen bijtreden en om er kennis mede te nemen dat het programma "Van de Vyvere-Poullet-Van Cauwelaert" in dit artikel als dat van steller wordt aangenomen. Ik zal trachten u een nummer te doen zenden.

Dit neemt nochtans niet weg - ik herhaal het - dat sommige uitdrukkingen en woorden, best konden daargelaten worden. Ik zal ze dan ook - al komen ze van mijn broer - in geen deele verontschuldigen.

Ik weet ten andere dat zij ingegeven zijn door eene erge verbittering bij mijn broer veroorzaakt door den zeer ongelukkigen aanval in "De Standaard" over "Nog een bastaard" en die mijn broer als om den broode als verkocht aan anti-vlaamsche politiek uitschold.

Beste Frans, ik schreef het U ten tijde dat was ook onverdiend. Ik heb mijn broer sedert jaren aan 't werk gezien en heb hem steeds als flink vlaamschgezind gekend. Wanneer "De Volksmacht" verdwenen is, heb ik meest van allen het bitter voor hem betreurd dat hij naar "Le Démocrate" overging. Alle fransche bladen toch - hoe goed ze 't ook meenen mogen, kunnen nu, in dezen tijd geen volledig vertrouwen in Vlaanderen opwekken. 't Is ten anderen de reden waarom ik, sedert "De Volksmacht" verdween, om zeggens helemaal uit "Le Démocrate" verdween hoe zeer ik ook van de groote noodzakelijkheid van zijn bestaan overtuigd ben.

Ik meen dus dat Georges zich ten onrechte door bittere gevoelens heeft laten medeslepen en ik keur dat niet goed.

Mag ik u - ten persoonlijke titel - mededeelen dat Georges mij overlaatst nog zegde dat hij met 3 redacteurs van "De Standaard" sprak, die elk de verantwoordelijkheid van het bovenbedoeld artikel van zich afwierpen en beweerden door een ander redacteur geschreven te zijn. Nu schijnt Georges toch te weten wie het was... en waarlijk dat kon toch van dien redacteur vermeden worden.

Ik besluit dus met te zeggen dat die zaak eens voor goed uit den weg moet. Ik meen: "Le Démocrate" zou best over Vl. Beweging zwijgen. Ik schreef in dien zin aan het bestuur en ik

zei het aan mijn broer. Dat komt wel in orde met uitzondering, verhoop ik van een artikel dat ik zelf zal schrijven en ingeven en de zaak klaar zal trachten toe te lichten.

Verder, meen ik, moet in "De Standaard" over het artikel van Georges niet geschreven worden door een uwer redacteurs en - mag ik het u vragen Frans - ook door U niet.

Laat mij nu eens toe, zulks in "De Standaard" te doen. Ik was juist besloten aan de redactie te schrijven, dat ik zinnens was 2 of 3 artikels te schrijven over de betrekkingen onzer werkliedenbeweging - en van geheel de partij - met het Kath. Vl. Verbond. Hierbij zal ik wel het artikel van mijn broer tot de juiste verhouding terug brengen.

Wij moeten nu optreden om verdere aanvallen en moeilijkheden te voorkomen. Ik weet best wat er van tegenwoordig in onze middens zoal gezegd en gedacht wordt sedert het Kath. Vl. Congres te Antwerpen. Gij zult aan mijne ouwe-trouwe en onverbreekbare vriendschap niet weigeren in het belang onzer zaak - die ons beide even duurbaar is, te handelen zooals ik het U voorstel. De komende week zullen dan mijne artikels verschijnen in "De Standaard."

Uw gansch verkleefde

(s) Hendrik Heyman